Očista průmyslových závodů od kolaborantů a „asociálních živlů“ v roce 1945

Politická machinace, exces retribuice, či inkubátor revoluční morálky?

Jakub Šlouf

Téma očisty průmyslových závodů od kolaborantů a takzvaných asociálních živlů v poválečném Československu bývá českou historiografií reflektováno převážně ze dvou hledisek. První takovou perspektivou je utváření mocenské dominance komunistické strany. Očista v průmyslu po květnu 1945, která měla své paralely v dalších oblastech veřejného života, se v tomto kontextu objevuje na okraji obecnější reflexe zaměřené na dějiny odborového hnutí. Zpravidla je přitom interpretována jako nástroj závodních rad pro eliminaci osob nepřátelských k „lidovědemokratickému“ zřízení,¹ někteří autoři ji dokonce považují za geneticky spřízněný předstupeň očisty poúnorové.² Druhou perspektivu nabízí literatura zaměřená na právní dějiny.

1 Srv. ČAPKA, František: *Odbory v českých zemích v letech 1918–1948*. Brno, Masarykova univerzita 2008, s. 161; KALINOVÁ, Lenka: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: K sociálním dějinám v letech 1945–1969*. Praha, Academia 2007, s. 62 a 95; RŮŽIČKA, Karel: *ROH v boji o rozšíření moci dělnické třídy (1945–1948)*. Praha, Práce 1963, s. 28–32; TĚHLE, Jaroslav: *Přehled dějin Československého odborového hnutí*. Praha, Práce 1984, s. 332; DUBSKÝ, Vladimír a kol.: *Nástin dějin československého odborového hnutí*. Praha, Práce 1963, s. 334.

2 Viz STÁTNIK, Dalibor: *Závodní rady – iluze a skutečnost*. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – KOCIAN, Jiří – KOKOŠKA, Stanislav (ed.): *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*. Praha, Národní archiv – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2005, s. 383.

Ta zpravidla chápe poválečnou očistu jako jakousi právem neregulovanou („divokou“) formu retribuice, narušující stabilitu právního řádu.³ Také zde jde ovšem pouze o okrajové zmínky, nepodložené žádným systematickým studiem.⁴

Příčina absence podrobnějšího výzkumu spočívá především v tom, že se k danému tématu dochovalo pouze minimum celistvější pramenné dokumentace a její fragmenty je nutno hledat namnoze v regionálních archivech ve fondech konkrétních podniků. Tento jev, jak ještě bude patrné, souvisí s živelností a nekoordinovaností samotného očistného procesu. Cílem této studie je rekonstruovat jednotlivé fáze vývoje mechanismu očisty a identifikovat společenské konflikty, ze kterých vycházela. Vedle dokumentů centrální provenience se tato analýza opírá o podnikové fondy koncernů Akciová společnost, dříve Škodovy závody, v Plzni a Praze⁵ a Českomoravské strojírny v Praze.⁶ Z metodologického hlediska je práce inspirována sociálními teoriemi, které zkoumají společenskou podmíněnost tvorby hodnotových systémů a od nich odvozených právních řádů.⁷ Podnikovou očistu proto chápe především jako specifický normotvorný proces, který produkoval v továrním prostředí dobové morální představy o vině a nevině.

Živelná fáze očisty v květnu 1945

Proces odstraňování kolaborantů a takzvaných asociálních živlů z průmyslových závodů začal zcela spontánně během protinacistického povstání v květnu 1945. V jednotlivých závodech vystupovaly z illegality revoluční orgány, které odzbrojovaly a mnohdy i zatýkaly německý personál.⁸ Následně se ujímaly řízení podniků

3 Srv. FROMMER, Benjamin: *Národní očista: Retribuce v poválečném Československu*. Praha, Academia 2010, s. 60–97 a 250–257; BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*. Šenov v Ostravě, Tilia 1998, s. 42–46; KMOCH, Pavel: *Provinění proti národní cti: „Malá retribuce“ v českých zemích a Trestní nalézací komise v Benešově u Prahy*. Praha, Academia 2015, s. 60–70; JARCHOVSKÁ, Lucie: *Odplata, či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945–1948 na Královéhradecku*. Praha, Prostor 2008, s. 368.

4 Nejkomplexněji zatím dané téma pro oblast průmyslu pojednává literatura regionální. Srv. BAUEROVÁ, Marie: *Vznik revolučních orgánů dělnické třídy ve Škodových závodech v roce 1945*. In: *Zpravodaj komise pro dějiny závodů v ČSSR*, č. 5. Praha, Ústřední škola ROH 1978, s. 13–36.

5 Viz TÁŽ: *Škodovy závody v letech 1945–1949*. Kandidátská práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v roce 1974.

6 Viz DLOUHÝ, Pavel: *Organizační vývoj podniků ČKD a související archivní soubory ve Státním oblastním archivu v Praze*. In: *Archivní časopis*, roč. 65, č. 2 (2015), s. 137–163.

7 Srv. DURKHEIM, Émile: *Společenská dělba práce*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2004, s. 33–38, 61–65 a 76.

8 Všem německým zaměstnancům byly posléze plošně zrušeny pracovní poměry. Viz *Státní oblastní archiv v Plzni (SOA v Plzni)*, fond (f.) Škodovy závody – generální ředitelství, karton (k.) 1118, inventární číslo (inv. č.) 6038, Zpráva NVŠZ [Národního výboru Škodových závodů] o převzetí vedení Škodových závodů – ústředí a rozhodnutí[ch] dosud učiněných, 24.5.1945; *tamtéž*, *Bojující Škodovák*, č. 3 (9.5.1945); *Státní oblastní archiv v Praze*

a donutily k rezignaci jejich dosavadní reprezentanty zkompromitované vykonáváním funkcí za okupace. Řízení jednotlivých koncernů se přitom neujímaly přímo dělnické revoluční závodní rady – ty totiž v řadě podniků ještě neexistovaly, a navíc postrádaly potřebnou odbornou kvalifikaci – ale podnikové národní výbory (a později národní správy), složené ve výrazné míře z úředníků schopných zajistit provoz továren.⁹ Jedna garnitura protektorátního vrcholného managementu firem tak mnohdy byla střídána druhou, ochotnou proklamovat své sympatie k novému, „lidovědemokratickému“ režimu.¹⁰

Personální změny však od počátku probíhaly i na všech nižších úrovních. Na mnohých pracovištích odmítali podřízení dále spolupracovat se svými vedoucími.¹¹ Takovým osobám pak revoluční orgány zakazovaly vstup do podniku a provizorně je odsouvaly na dovolenou.¹² V některých případech dokonce docházelo k brutálním fyzickým útokům na jedince vyváděné násilím z továren.¹³ (Mnohdy ostatně těmto osobám jejich kolegové slibovali výprask již během okupace.)¹⁴ Očista průmyslových závodů tedy měla od samého počátku širokou podporu v řadách zaměstnanců. Motivována byla jak národními, tak i sociálními konflikty z období okupace. Zároveň

(SOA v Praze), f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1126, inv. č. 6091, přepis „Národní správa Škodových závodů“, 14.12.1945.

- 9 Například na generálním ředitelství Škodových závodů v Praze převzal řízení koncernu dne 5. května 1945 Národní výbor Škodových závodů v Praze, který zahájil první očistné kroky. Podobně se během revoluce ujal řízení Škodových závodů v Plzni Národní výbor Škodových závodů v Plzni. Stejným způsobem převzal správu Českomoravských strojíren (ČMS) v Praze dne 5. května 1945 bývalý generální ředitel koncernu z let 1940–1942 Karel Juliš, který se zde až do počátku června 1945 výrazným způsobem podílel na provádění očisty. (SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 2, inv. č. 31, zpráva pro ministerstvo průmyslu ze 4.6.1945; SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1118, inv. č. 6038, Zpráva NVŠZ o převzetí vedení Škodových závodů – ústředí a rozhodnutí[ch] dosud učiněných, 24.5.1945; *tamtéž*, *Bojující Škodovák*, č. 3 (9.5.1945); SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1120, inv. č. 6050, protokol o schůzi delegátů závodních rad za účelem volby národní správy z 28.5.1945; *tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 503, signatura (sign.) 162A, sdělení NVŠZ v Plzni pro generální ředitelství v Praze z 6.5.1945.)
- 10 Vítězstvím na barikádách není boj skončen. In: *Práce* (12.5.1945), s. 1; *Všeodborový archiv*, Praha (dále VOA), f. Ústřední rada odborů (ÚRO) – Čestný soud, k. 1, inv. č. 4, dopis seřizovače firmy Lada Soběslav Františka Bucka Čestnému soudu ÚRO z 22.8.1945.
- 11 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 154, sign. 3, zápis ze schůze Revoluční závodní rady (RZR) Škodových závodů v Plzni 15.5.1945; SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 134, inv. č. 867, zápis ze schůze závodní rady ČMS Karlín 5.6.1945.
- 12 SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 2, inv. č. 31, zpráva pro ministerstvo průmyslu ze 4.6.1945; SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1118, inv. č. 6034, zpráva NVŠZ zaslaná ÚRO 15.5.1945; *tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 167, sign. 326, seznam 186 osob se zákazem vstupu do objektu podniku z 24.5.1945.
- 13 Úkolář Jaroslav Trubač z Prahy byl například zkopán do bezvědomí (VOA, f. Antonín Zápotocký, k. 3, inv. č. 39, dopis úkoláře Jaroslava Trubače zaslaný Antonínu Zápotockému z 2.7.1945).
- 14 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 166, sign. ZR 648, spis Karla Brabce.

Nacistická výzdoba řečnického pultu na slavnostní schůzi v ČKD v Praze-Libni v roce 1943 (Státní oblastní archiv v Praze, fond ČKD – Sběrka fotografií, karton 48)

však působila jako ventil, skrze nějž se uvolňovala nahromaděná frustrace, kterou si mnozí lidé vybíjeli na snadno dosažitelných cílech.¹⁵

Přestože převážnou část postižených tvořili úředníci, byla očista iniciována ve srovnatelné míře dělníky i úředníky. Na konkrétních pracovištích se totiž čistný proces stával platformou pro řešení libovolných mezilidských vztahů, poškozených okupací. Proti vysokým úředníkům proto vznášel obvinění zpravidla úřednický personál jejich kanceláří a proti dílovedoucím zase dělnické osazenstvo jejich dílen.¹⁶ Bylo to logické, protože konflikty na pracovištích vznikaly převážně mezi osobami, které spolu přicházely do každodenního pracovního styku v rolích nadřízeného a podřízeného. Očista proto zasáhla hlavně ředitele, vedoucí úředníky, personalisty, úkoláře, dílovedoucí a příslušníky ostrahy závodů.¹⁷

15 VOA, f. Antonín Zápotocký, k. 3, inv. č. 39, dopis úkoláře Jaroslava Trubače zasláný Antonínu Zápotockému z 2.7.1945.

16 Národní archiv, Praha (dále NA), f. ÚVKŠČ – Generální sekretariát 1945–1951 (1261/0/32 – původní označení 02/4), svazek (sv.) 112, archivní jednotka (arch. j.) 728, zpráva o situaci ve Škodových závodech ze 17.12.1948.

17 SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 2, inv. č. 31, zpráva pro ministerstvo průmyslu ze 4.6.1945; SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1118, inv. č. 6039, zpráva o situaci v jednotlivých závodech koncernu na konci dubna 1945; *tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 167, sign. 326, seznam 186 osob se zákazem vstupu do objektu podniku z 24.5.1945.

Toto přednostní zaměření očisty na vedoucí pracovníky plně souznělo s některými stereotypy myšlení tradičně přítomnými v dělnickém hnutí. Průmyslové dělnictvo totiž bylo dlouhodobě a za různých režimů nedůvěřivé k továrnímu managementu a obávalo se, že vlivné osoby by se bez jeho razantního zásahu dokázaly vyhnout odpovědnosti za své činy i v osvobozené republice (na rozdíl od řadových zaměstnanců).¹⁸ Takové obavy nebyly v řadě čistných kauz zdaleka bezpředmětné.

Úřednictvo však bylo zasaženo ve zvýšené míře ještě z jednoho důvodu. Velká část průmyslových závodů v květnu 1945 nepracovala na plný výkon. Důvodem byly absence zaměstnanců během revolučních událostí, poškození továrních objektů v důsledku bojových operací i složitý přechod na mírovou výrobu a z něj plynoucí nejistota, co se bude vlastně vyrábět. Rada podniků proto nebyla dlouhodobě s to „uživit“ svůj dosavadní úřednický aparát a hledala příležitost k jeho výrazné redukci.¹⁹ Očista tak souzněla s aktuálně pocítovanými problémy některých koncernů a zmírňovala nerovnováhu struktury jejich zaměstnanců.

Celá tato vlna personálních změn se přitom odehrávala bez konkrétního právního podkladu, protože exilová retribuční legislativa ani *Košický vládní program* očistu na úrovni podniků nespecifikovaly.²⁰ Kritéria viny a definice jednotlivých trestných činů proto nebyly *a priori* dané, ale sjednávaly se „za pochodu“ na základě zájmů a interakcí konkrétních aktérů. Nebyly produktem předrevolučního právního řádu a s ním spojené morálky, ale naopak v ryzí podobě zrcadlily nový, revoluční hodnotový systém. Ten vycházel z protektorátních traumat a zahrnoval zejména vyhrocený nacionalismus (zacílený v prvé řadě proti německému etniku) a sociální rovnostářství (namířené proti dosavadním elitám). Na postupném vývoji čistné akce proto lze dobře sledovat celkovou dynamiku květnové revoluce. Očista vlastně představovala jakýsi předstupeň retribuční, specifickou formu normotvorného mechanismu, který praxí prověřoval intuitivně formulovaná obvinění. Právě na základě zkušeností z podnikové očisty byla později kodifikována konečná forma retribučního systému, tak jak byl dotvořen na podzim 1945 takzvaným malým retribučním dekretem.²¹

Již ze své podstaty do sebe očista inkorporovala konflikty nejrozumnější povahy. Stíhána proto byla pestrá škála provinění, sahajících od kolaborace (trestné podle pozdějšího takzvaného velkého retribučního dekretu) přes různé formy činů označovaných tehdy za nedostatek národní uvědomělosti až po šikanu na pracovišti či drobné pracovní spory. Mnohá udání navíc byla motivována sobeckými a nízkými pohnutkami nebo byla zcela nepravdivá.²² V některých případech dokonce žalobci

18 Srv. např. HEUMOS, Peter: „Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!“. Dělníci a státní socialismus v Československu. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2006.

19 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1118, inv. č. 6039, zpráva o všeobecné situaci podniku z 24.5.1945.

20 *Tamtéž*, KOVAŘOVIC, Josef: O naší závodní radě. In: *Zprávy závodní rady Škodovka – ústředí* (7.11.1945), s. 1.

21 Viz FROMMER, B.: *Národní očista*, s. 250–257 (viz pozn. 3).

22 VOA, f. Antonín Zápotocký, k. 3, inv. č. 40, dopis přednosty oddělení Československé zbrojovky Ladislava Lišky Antonínu Zápotockému z 15.7.1945; SOA v Plzni, f. Škodovy

svou motivaci ani nijak neskrývali a bezelstně pro sebe například požadovali přidělení služebního bytu žalovaného.²³ Často byla obvinění vznášena preventivně za účelem maskování vlastního prohřešku.²⁴ Někteří žalobci také chtěli svým radikalismem „dokázat své češství“.²⁵ Dotčené osoby přitom měly pouze omezené šance se hájit. Během této fáze očisty se totiž nepožadovala žádná písemná dokumentace, nebyli vyslýcháni všichni relevantní svědci, obviněným nebyla mnohdy poskytnuta možnost řádné obhajoby a v některých případech nebyli vůbec k projednání své záležitosti přizváni.²⁶ V revolučním zmatku tak zůstaly mnohé lži a dezinformace nerozpoznány.

Přes toto zjevné bezpráví byla očista zpočátku všeobecně přijímána jako naprosto nezbytný symbolický krok k obnově „zdravého“ fungování společnosti. Celá tehdejší česká společnost totiž nesla jistou míru odpovědnosti za předchozí panství nacistického režimu. Použijeme-li typologii sestavenou německým filozofem Karlem Jaspersem, víceméně každý byl vinen v rovině politické (jako občan státu spolupracujícího – ač nedobrovolně – na páchání zločinů), morální (jako účastník každodenního života v protektorátu) a metafyzické (jako divák mlčky přihlížející zločinům jiných).²⁷ Všichni tak mohli být nařčeni z toho, že měli v nějakém směru vykonat více, či se naopak v něčem přizpůsobit méně. K provedení očisty proto bylo nezbytné zjednodušit nejednoznačnou a mnohavrstevnatou minulou realitu a uměle stanovit hranice viny. Odsouzení jedněch tak vlastně zároveň znamenalo vyvinění (očistění) ostatních.²⁸ V symbolické rovině proto provedení očisty uvolnilo zbytku společnosti prostor k vykročení vstříc nové, zdánlivě čisté budoucnosti. Hranice viny, definované v procesu očisty, přitom nebyly garantovány žádnou nadčasovou morálkou, ale byly praxí sjednány podle zájmů a vlivu konkrétních aktérů.

Tento nevyřčený základ očištěního procesu byl nejvíce patrný právě na struktuře postižených osob, mezi nimiž jednoznačně převažovali vedoucí pracovníci. Za fungování protektorátních továren a jejich zbrojní výrobu přitom nesli nesporný díl odpovědnosti také řadoví úředníci či dělníci. Část z nich dokonce na válečném úsilí okupantů přímo profitovala v podobě odměn za mimořádné pracovní výkony a přesčasy.²⁹ Procesem očisty tak byly některé formy viny zcela opominuty a jiné naopak zdůrazněny. Vznikla tím zkreslená interpretace minulé reality, legitimizující třídní (proti dosavadním elitám zaměřený) aspekt revoluce.³⁰

závody – generální ředitelství, k. 1126, inv. č. 6092, spis zástupce přednosty oddělení garáže Josefa Závky.

23 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1127, inv. č. 6092, spis technického úředníka firmy Konstrukтива Bedřicha Dolejšího.

24 Tamtéž, spis vrchního inspektora Ladislava Cipry.

25 VOA, f. Antonín Zápotocký, k. 3, inv. č. 39, dopis úkoláře Jaroslava Trubače z 2.7.1945.

26 Tamtéž, dopis prokuristy Západočeského konzumního družstva Josefa Škabradý z 18.6.1945.

27 Srv. JASPERS, Karl: *Otázka viny: Příspěvek k německé otázce*. Praha, Academia 2006.

28 Srv. BAUMAN, Zygmunt: *Modernita a holocaust*. Praha, Sociologické nakladatelství 2010, s. 301.

29 Ustaňte, dokud je čas! K dnešním poměrům ve Škodovce. In: *Svobodný směr* (14.6.1945), s. 1.

30 VOA, f. Antonín Zápotocký, k. 3, inv. č. 40, dopis dílovedoucího Josefa Pánka Antonínu Zápotockému z 18.7.1945.

Typologie stíhaných činů

Mezi nejčastější druhy provinění vyšetřovaných na podnikové úrovni patřily zejména symbolické projevy loajality vůči nacistickému režimu. Typické bylo zvláště užití německého pozdravu (hajlování). Mnohdy sice udání uvádělo pouze ojedinělý případ podobného selhání, v atmosféře na pracovištích v květnu 1945 se však takové činy neodpouštěly.³¹ Podobně přísně bylo posuzováno i formální členství v nacistických organizacích.³² Některé osoby přitom tyto vnější symboly loajality používaly za okupace k tomu, aby zakryly svou ilegální činnost. Přesto byly často poválečnou očistou postiženy, aniž by dostaly příležitost se obhájit, a teprve po opadnutí první vlny radikalismu se domohly rehabilitace.³³ V některých případech tak ani aktivní podíl na květnovém povstání či odbojová činnost za okupace nemusely vyšetřovaného ochránit.³⁴

Další rozsáhlou kategorií stíhaných činů byly neslužebné styky s Němci. Za nemorální se všeobecně označovala účast na soukromých oslavách či honech pořádaných německými nadřízenými, byť se jim vyšetřovaný ze společenských důvodů mohl jen obtížně vyhnout.³⁵ Obzvláště citlivá – a mnohdy osobně motivovaná – byla též nařčení z milostných styků s Němci. I takové zcela privátní vztahy se mohly snadno stát základem pracovněprávního postihu.³⁶ Ohrožení pochopitelně byli také členové všech smíšených česko-německých rodin. Do podobné kategorie spadaly rovněž osoby, které dobrovolně nastoupily na práci v říši nebo se z vlastní vůle přihlásily k německé národnosti.³⁷

Velmi přísně pohlíželi pováleční zaměstnanci průmyslu též na jakékoli projevy aktivního souhlasu s okupačním režimem. Typickým příkladem bylo nadšené sledování postupu německých vojsk na mapě.³⁸ Základem stíhání se však mohly stát i ojedinělé kusé výroky typu „co vůdce činí, dobře činí“,³⁹ „já jsem loajální“⁴⁰

31 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1128, inv. č. 6098, spis úředníka oddělení exportu ing. Konstantina Uvarova; *tamtéž*, k. 1127, inv. č. 6092, spis úředníka ing. Karla Nového; SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 135, inv. č. 875, spis úředníka ing. Karla Padra.

32 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1119, inv. č. 6048, Směrnice č. 1 NVŠZ o zřízení Vyšetřující komise. In: *Pracující Škodovák*, č. 7 (15.5.1945), s. 1.

33 *Tamtéž*, k. 1127, inv. č. 6092, spis ředitele dr. Josefa Školy; *tamtéž*, k. 1128, inv. č. 6095, spis vrchního inspektora Jaromíra Kubiase.

34 SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 28, inv. č. 122, spis dílovedoucího Václava Moulíka; VOA, f. Antonín Zápotocký, k. 3, inv. č. 40, dopis vrchního rady Státních výzkumných ústavů zemědělských v Dejvicích Josefa Karabce Antonínu Zápotockému z 15.7.1945.

35 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1126, inv. č. 6091, spis šéfa fotoatelierů Jana Reichmana.

36 *Tamtéž*, spis úřednice Milady Táborské.

37 *Tamtéž*, k. 1128, inv. č. 6095, spis úředníka Bedřicha Volejníka.

38 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 166, sign. ZR 648, spis dělníka Ladislava Čížka.

39 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1126, inv. č. 6091, spis pracovnice telefonní ústředny Marie Novákové.

40 *Tamtéž*.

Hajlující zaměstnanci ČKD v Praze-Libni v roce 1943 (SOA v Praze, f. ČKD – Sbírka fotografií, k. 48)

či „stydím se, že jsem se narodil Čechem“.⁴¹ U nich navíc mnohdy nebylo snadné určit, zda je dotýčný pronesl ve vši vážnosti, či zda šlo o sarkasmus. Ve výrazné nevýhodě se tak během poválečné čistky obecně ocitali zejména ti zaměstnanci, kteří neudržovali se svými kolegy osobní přátelské vztahy, a byli proto pro své okolí hůře čitelní a snáze zranitelní. Tento problém se týkal například cizinců, zejména Ukrajinců, příslušníků meziválečné ruské emigrace či Slezanů, kde jazyková bariéra provokovala mnohdy nedůvěřivost jejich českých kolegů během okupace.⁴² Po válce pak často podezření ulpělo na každém, před kým se jeho okolí za okupace bálo otevřeně hovořit o politické situaci. Izolovaný jedinec proto najednou musel sám prokazovat, že nedůvěra vůči němu byla celou dobu neopodstatněná. V podobném kontextu loajality vůči nepříteli byly za nemorální běžně považovány i veřejně sdělované obavy z příchodu Sovětské armády na konci druhé světové války.⁴³

41 *Tamtéž*, k. 1126, inv. č. 6092, spis garážmistra Františka Němce.

42 *Tamtéž*, k. 1128, inv. č. 6098, spis úředníka oddělení exportu ing. Konstantina Uvarova; *tamtéž*, k. 1126, inv. č. 6092, případ úředníka oddělení exportu ing. Borise Novgorodceva.

43 Na některé osoby účinkovala v tomto směru návštěva výstavy „Sovětský ráj“, otevřená v Praze v roce 1942 (*tamtéž*, k. 1126, inv. č. 6091, spis úřednice Jaroslavy Krátkové).

Ještě tvrdší následky mohlo mít obvinění z praktické podpory válečného úsilí nacistického Německa. Typickým úřednickým deliktem v prostředí průmyslových závodů bylo v tomto směru zejména podání nových patentů během okupace. Takový čin byl automaticky vykládán jako symptom pronacistického smýšlení. Existovaly zde však schůdné prostředky obrany. Vyšetřovaní například mohli tvrdit, že jejich vynálezy ulehčily práci dělníkům (třeba transportní zařízení),⁴⁴ popřípadě mohli prokázat, že vynálezy nebyly využitelné vojensky a naopak byly prospěšné pro rozvoj poválečné mírové výroby (jako lehké elektrické motorky).⁴⁵

Zcela dominantním jevem poválečné očisty se staly žaloby pro různé formy šikánování podřízených v době okupace. Takové provinění bylo zpravidla označováno jako asociální jednání. Tento trestný čin nebyl definován v žádné československé předrevoluční právní normě a nestal se ani součástí pozdějších retribučních dekretů. Šlo tedy o specifikum poválečné očisty průmyslových závodů. Za základní charakteristický rys tohoto činu bylo považováno vyvíjení nadměrného tlaku na podřízené, často doprovázené nadáváním, vyhrožováním gestapem, nadřizováním oblibencům, nedostatečným mzdovým ohodnocením podřízených či likvidačními personálními přesuny na manuální práce.⁴⁶ Delikt přitom mohl být chápán jako zavrženíhodný hned ze dvou důvodů. Na jedné straně byl vykládán jako ohrožování existence podřízených v těžkých dobách, zároveň mohl být posuzován též jako podpora válečného úsilí nacistů prostřednictvím zvyšování produktivity práce.⁴⁷ Tento druhý, kolaborační aspekt činu však nebyl vždy přítomen. Za údajně asociální jednání byly často stíhány i osoby, o kterých dokonce i obžaloba sama tvrdila, že byly „nekompromisně protiněmeckého smýšlení“.⁴⁸

Jedním z problematických znaků takzvaného asociálního jednání byla častá absence osobní iniciativy dotčených osob. Většina vyšetřovaných „asociálů“ totiž netlačila na výkonnost svých podřízených z vlastního popudu, ale ve snaze vyhovět požadavkům svých německých nadřízených.⁴⁹ Proto byli po válce vlastně trestáni za obecné vlastnosti okupačního systému, za které nebyli plně odpovědní.⁵⁰ Některé osoby dokonce nebyly vůbec stíhány pro konkrétní činy, ale naopak pro přílišnou pasivitu, protože se údajně ve své funkci nedokázaly dostatečně

44 *Tamtéž*, k. 1127, inv. č. 6092, spis vedoucího výrobně-technického oddělení ing. Vratislava Malíka.

45 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 163, sign. ZR 253, spis přednosta oddělení ing. Jindřicha Kučery.

46 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1119, inv. č. 6048, *Pracující Škodovák*, č. 53 (20.7.1945); *tamtéž*, k. 1126, inv. č. 6091, spis šéfa fotoateliérů Jana Reichmana; *tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 506, sign. TS 358, spis dílvedoucí Růženy Pechové.

47 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1127, inv. č. 6092, spis disponenta Jaroslava Čochnáře; *tamtéž*, spis vedoucího matematického oddělení doc. dr. Miroslava Hampla; *tamtéž*, k. 1128, inv. č. 6092, spis disponenta Ferdinanda Vavříka.

48 *Tamtéž*, k. 1127, inv. č. 6092, spis přednosta účtárny Oldřicha Frecha; *tamtéž*, k. 1126, inv. č. 6091, spis vedoucího exportního oddělení Emanuela Nováka.

49 *Tamtéž*, k. 1119, inv. č. 6048, *Pracující Škodovák*, č. 53 (20.7.1945).

50 *Tamtéž*, *Pracující Škodovák*, nečíslováno (11.9.1945).

postavit okupantům.⁵¹ V mnohých případech navíc inkriminovaná činnost vycházela ze samotných univerzálních rysů tehdejšího kapitalismu, s jeho běžně aplikovanými principy pobídek, trestů a odměn.⁵² Zvláště ohroženou skupinou byli v tomto směru všichni úkoláři, kteří se podíleli na stanovení mzdových tarifů dělníků. Byli proto všeobecně nenáviděni v dělnických kolektivech, ačkoli sami museli postupovat podle jasně stanovených pravidel.⁵³

Posuzování podezření z takzvaného asociálního jednání komplikovala též okolnost, že řada osob využívala po revoluci možnost interpretovat svou protektorátní neschopnost či lenost jako sabotáž a chtěla se mstít svým šéfům za oprávněně uložené sankce.⁵⁴ Během války se totiž v důsledku nuceného nasazení do tovární práce zapojovala řada osob s pochybnou kvalitací, které nebyly zvyklé dosahovat obvyklé kvality produktů. To stavělo jejich šéfy, zodpovědné za standardní výkon svěřených pracovišť, do obtížných situací. Mezi žalovanými proto často figurovali též vedoucí pracovníci, kteří na své podřízené žádné zvýšené nároky nekladli. Mnohdy dokonce zasahovali proti nekázní a nepořádku na pracovišti až v okamžiku, kdy byly prohřešky (například pravidelné hraní šachů v pracovní době) tak viditelné,⁵⁵ že by v případě nenadálé kontroly hrozily vážné postihy všem zúčastněným. Své výtky a sankce proti nezodpovědným podřízeným proto tito šéfové oprávněně vnímali jako ochranu celého provozu před nařčením ze sabotáže ze strany německých úřadů.⁵⁶

Z těchto důvodů nebylo po válce jednoduché při vyšetřování stanovit nějaká objektivní měřítká přiměřeného pracovního výkonu na straně jedné a šikany na straně druhé. Revoluční orgány se v některých případech pokoušely srovnávat

Slavnostní schůze v ČKD v Praze-Libni v roce 1943 (SOA v Praze, f. ČKD – Sbírka fotografií, k. 49)

51 *Tamtéž*, k. 1126, inv. č. 6092, spis zástupce přednosty oddělení garáže Josefa Žáčka.

52 *Tamtéž*, KOVAŘOVIC, Josef: O naší závodní radě. In: *Zprávy závodní rady Škodovka – ústředí*, nečíslováno (7.11.1945), s. 1.

53 VOA, f. Antonín Zápotocký, k. 3, inv. č. 39, dopis úkoláře Jaroslava Trubače z 2.7.1945.

54 SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 28, inv. č. 122, spis dílenského asistenta Josefa Jarmáře; VOA, f. Antonín Zápotocký, k. 3, inv. č. 40, dopis přednosty oddělení Československé zbrojovky Ladislava Lišky Antonínu Zápotockému z 15.7.1945.

55 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1127, inv. č. 6092, spis vedoucího výrobně-technického oddělení ing. Vratislava Malíka.

56 *Tamtéž*, k. 1126, inv. č. 6091, spis šéfa fotoateliérů Jana Reichmana.

situaci v několika sousedních provozech.⁵⁷ Taková svědectví však zpravidla byli schopni poskytnout jen další vedoucí pracovníci, sami mnohdy postižení očístou, a proto se takovým hlasům zpočátku nedopřávalo náležitého sluchu.

Častým průvodním jevem těchto případů byla též obvinění z nadřizování německým či jiným protekčním zaměstnancům, pokud šlo o mzdy a pracovní podmínky.⁵⁸ Například přednosta personálního oddělení dělnictva Škodových závodů Karel Červenka byl obviněn z toho, že dopustil, aby zřízence odcházející v rámci totálního nasazení z kanceláří do výroby nahrazovali z protekce na jejich pozicích příbuzní vedoucích funkcionářů továrny. Žaloba si dále všímala toho, že přeřazování zřízenci byli na manuální práce posíláni navzdory lékařským potvrzením, že jsou pro těžké práce nezpůsobilí. V důsledku toho došlo dokonce k několika úmrtím. Červenka však prokázal, že žalované personální přesuny nevyšly z jeho popudu a že byl pouhým vykonavatelem instrukcí nadřízených. Proto byl nakonec krajskou odborovou radou zproštěn obvinění.⁵⁹

Zvláštní kapitolou takzvaného asociálního jednání byly též případy udání podřízených pro nedostatečný výkon či pracovní nekázeň. Šlo vůbec o jeden z nejtěžších trestných činů, jaké se běžně vyskytovaly v továrním prostředí. Žalovaným osobám v takovém případě hrozilo zahájení trestního řízení a odsouzení mimořádnými lidovými soudy k mnohaletému odnětí svobody. V období okupace totiž nahlášení takového zdánlivě nepatrného deliktu vedení závodu nezřídká vyústilo ve vyšetřování dotyčného zaměstnance gestapem pro sabotáž,⁶⁰ což mělo někdy za následek věznění v koncentračním táboře, nebo dokonce smrt postiženého během výkonu trestu.⁶¹

Ani v těchto případech končících vězněním či smrtí však nebylo mnohdy jednoduché situaci posoudit. Šlo totiž vesměs o klasické případy takzvaných řetězových udání,⁶² kde záměr ublížit postiženému nebyl vždy prokazatelný. Vedoucí pracovníci byli totiž povinni hlásit některé delikty svým nadřízeným, v opačném případě se sami vystavovali riziku stíhání. Popud k povolání gestapa do závodu navíc obvykle nevzešel přímo od samotného „udavače“, který delikt nahlásil výše, ale až od jeho německých nadřízených.⁶³ Mnohdy šlo přitom o takové případy pracovní nekázně, například fyzické napadení na pracovišti, že je bylo jen obtížně možné ututlat a nenahlásit. Jako příklad zde může posloužit kauza dílovedoucího Škodových závodů v Plzni Karla Brabce, který byl za okupace fyzicky napaden svým

57 *Tamtéž*, k. 1127, inv. č. 6092, spis vedoucího výrobně-technického oddělení ing. Vratislava Malíka.

58 *Tamtéž*, spis vedoucí korespondence ve zbrojním oddělení Anny Bílkové.

59 *Tamtéž*, spis přednosta personálního oddělení Karla Červenky.

60 *SOA v Praze*, f. ČKD národní podnik, k. 28, inv. č. 122, spis tajemníka ředitele Miroslava Dvořáka; *SOA v Plzni*, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1127, inv. č. 6092, spis zástupce ředitele Karla Trösterera.

61 *SOA v Plzni*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 164, sign. ZR 645, spis elektromontéra Miloslava Hanzlovského.

62 Srv. FROMMER, B.: *Národní očista*, s. 203 (viz pozn. 3).

63 *SOA v Praze*, f. ČKD národní podnik, k. 28, inv. č. 122, spis dílovedoucího Václava Moulíka.

podřízeným, když mu vytýkal nekázeň. Při potyčce musela zasahovat ostraha závodu. Další dělníci mu po této události přišli vyhrožovat. Příklad poté vyšetřovalo gestapo a jeden ze zatčených dělníků později zemřel v koncentračním táboře.⁶⁴ Podobně dílovedoucí Českomoravských strojůren Václav Moulík v roce 1943 marne přesvědčoval část svých podřízených, aby při povinném mimořádném přesčasu alespoň předstírali práci a neodcházeli demonstrativně domů. Hříšníky pak musel nahlásit a vůdce této „stávky“ zahynul v koncentračním táboře.⁶⁵

Nejčastěji se však udání vyskytovalo v nedokonané formě výhrůžky. Mnoho zaměstnanců po válce tvrdilo, že je během okupace jejich nadřízení nutili zvyšovat pracovní výkon pod pohrůžkou, že je jinak udají pro sabotáž. Obviněné osoby přitom zpravidla interpretovaly žalované výroky odlišným způsobem, když tvrdily, že pouze varovaly podřízené před možnými postihy ze strany okupačního režimu.⁶⁶ Upozorňovaly též na skutečnost, že vyšetřování ze strany německých úřadů by znamenalo ohrožení nejen samotného původce nekázně, ale všech zaměstnanců daného provozu. Z výše uvedeného je patrné, že hranice mezi vyhrožováním a varováním byla velice subtilní, a v některých případech dokonce mohlo její stanovení zcela záviset na subjektivním vnímání zúčastněných aktérů. Zároveň tyto kauzy problematizovaly určování poměru viny mezi udavačem a jeho obětí, protože mnohdy mohla být společensky nebezpečnější pro své okolí obětí výhrůžek než ten, kdo udáním vyhrožoval.⁶⁷ Právě z těchto důvodů se poválečná očista průmyslových závodů snažila vycházet z atmosféry na konkrétních pracovištích a opomíjela tradiční právní instituce.

Zcela specifickou skupinu osob zasažených poválečnou očistou tvořili příslušníci ostrahy závodu (*Werkschutz*). Ti během okupace dozírali na výkonnost dělníků, zapisovali jejich absence a kontrolovali, aby nikdo na pracovišti nespal nebo neodpočíval. Byli obecně v továrních kolektivech velice neoblíbení a po válce byli vystaveni plošnému stíhání, zpravidla právě pro podobná udání.⁶⁸

Dílny Škodových závodů v Plzni poškozené náletem 25. dubna 1945 (SOA v Plzni, f. Škodovácká alba)

64 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 166, sign. ZR 648, spis dílovedoucího Karla Brabce.

65 SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 28, inv. č. 122, spis dílovedoucího Václava Moulíka.

66 *Tamtéž*, spis dílenského asistenta Josefa Jarmáře.

67 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1126, inv. č. 6091, spis šéfa fotoateliérů Jana Reichmana.

68 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 163, sign. ZR 645, spisy příslušníka *Werkschutz* Aloise Jägra, úředníka ing. Viléma Ernesta a příslušníka *Werkschutz* Rudolfa Šilháčka.

Další skupinou postiženou ve velké míře poválečnou očistou byli příslušníci ruské meziválečné (antibolševické) emigrace. Jejich okolí je totiž mnohdy považováno za stoupence nacismu, zejména před německým útokem na Sovětský svaz v létě 1941.⁶⁹ Jak již bylo řečeno, ke vzájemné nedůvěře však v některých případech evidentně přispěla také jazyková a kulturní bariéra. Po válce pak byli ruští emigranti z některých závodů hromadně vyhoštěni (například ze Škodových závodů v Plzni).⁷⁰ Jinde „Rusové“ tvořili početně výraznou, v přehledech očisty výslovně zmiňovanou kategorii potrestaných osob (například ve Škodových závodech v Praze – ústředí).⁷¹

Výjimečně se očista průmyslových závodů zaměřila také na delikty z doby porevoluční a trestala poválečné „flákače“ a „sabotéry“ budovatelského úsilí.⁷² I v těchto případech se zřetelně projevovala nově vznikající revoluční morálka.

Z výše uvedeného je patrné, že očista průmyslových závodů zahrnovala mnohem širší škálu činů než pozdější dekret prezidenta republiky č. 16 Sbírky zákonů ze dne 19. června 1945, o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech (velký retribuční dekret). Osnova dekretu totiž vznikla již v londýnském exilu, a proto neodrážela nově utvářená revoluční kritéria viny. Z toho důvodu byl později přijat dekret prezidenta republiky č. 138 ze dne 27. října 1945, o trestání některých provinění proti národní cti (malý retribuční dekret), který výrazně rozšířil škálu stíhaných činů. Vycházel přitom ze zkušeností podnikové očisty.⁷³ Výklad dekretu č. 138/1945 Sb. specifikovala směrnice ministerstva vnitra č. B-2220-23/11-45-I/2, ze dne 26. listopadu 1945. Ta výslovně označovala za trestné jednání například odbornou spolupráci s Němci, pokud přesahovala meze průměrného nařízeného výkonu (podávání patentů), poskytování výhod okupantům (protektce na pracovišti) či společenský styk s Němci přesahující nezbytnou míru (účast na soukromých večírcích německých nadřízených). Postihovala však také některé případy „asociálního jednání“, ač tento termín přímo neužívala. Týkalo se to zejména bodu g), tedy „zneužívání postavení na vedoucím místě, dosaženého pomocí okupantů, k získání nebo zabezpečení osobního prospěchu přísluhováním okupantům na úkor podřízených“, a bodu ch), tj. „týrání, urážení nebo terorizování Čechů a Slováků, spáchaného ve službách nebo v zájmu okupantů nebo ve snaze zalíbiti se jim“.⁷⁴

69 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1128, inv. č. 6098, spis úředníka oddělení exportu ing. Konstantina Uvarova; *tamtéž*, k. 1126, inv. č. 6092, spis úředníka oddělení exportu ing. Borise Novgorodceva.

70 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 154, zápis ze schůze RZR Škodových závodů v Plzni 12.5.1945.

71 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1119, inv. č. 6048, Zpráva vyšetřující komise závodní rady ústředí. In: *Pracující Škodovák*, nečíslováno (11.9.1945), s. 1.

72 SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 134, inv. č. 867, zápis ze schůze závodní rady ČMS Karlín 8.6.1945.

73 Viz FROMMER, B.: *Národní očista*, s. 250–257 (viz pozn. 3).

74 Směrnice ministerstva vnitra č. B-2220-23/11-45-I/2, ze dne 26. listopadu 1945, ku provedení dekretu prezidenta republiky č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti (č. 607 *Úředního listu* 1945). Srv. KMOCH, P.: *Provinění proti národní cti*, s. 422–427 a 444–447 (viz pozn. 3).

Vyšetřující komise a směrnice pro jejich činnost

Nyní se však vraťme k samotnému mechanismu provádění podnikové očisty. První směrnici, která ovlivnila spontánní průběh očisty v průmyslových závodech, byly instrukce Ústřední rady odborů (ÚRO) k provedení voleb do závodních rad z 12. května 1945. Na jejich základě měly být volebního práva zbaveny všechny osoby podezřelé z kolaborace. O vyškrtnutí z volebních seznamů přitom měli rozhodovat sami zaměstnanci daného pracoviště prostou většinou hlasů. Proto nyní musela k očištění zaujmout nějaký postoj každá kancelář a dílna, kde doposud očista neproběhla.⁷⁵ Seznamy osob zbavených volebního práva měly být později předány vyšetřujícím komisím, které měly teprve vzniknout. Tyto pokyny Ústřední rady odborů měly však stále jen ryze obecný ráz, a proto určování viny zůstalo nadále v kompetenci jednotlivých pracovních kolektivů bez jakýchkoli normativních předpisů.⁷⁶ Obvinění vznášena na plenárních schůzích dílen a kanceláří tak byla mnohdy značně vágní, například předhazovala vedoucím pracovníkům „nelidské“ zacházení s podřízenými, aniž by to bylo na konkrétních příkladech prokazováno. Až mnohem později vyšetřující komise dohledávaly k těmto fakticky již provedeným očištěním zákrokům patřičné důkazy.⁷⁷

Právě v druhé polovině května přitom očista v souvislosti s přípravami voleb do závodních rad vrcholila a postihla v celostátním měřítku tisíce lidí.⁷⁸ Padly poslední mantinely tradičních hierarchií uvnitř továren a dosavadního respektu k nadřízeným. Očista se už přestala zaměřovat proti kolaborantům a sympatizantům nacismu a soustředila se převážně na sociální konflikty na pracovištích mezi nadřízenými a podřízenými.

Článek v západočeském národněsocialistickém deníku *Svobodný směr* z počátku června 1945 hodnotil vzniklou situaci jako „hotovou honičku na úředníky“ a všímal si jejích neblahých důsledků: „Přehlédnut byl národní účel očisty závodu, začalo se s vyrovnáváním osobních účtů. Stačilo, že úředník dal někdy v práci dělníkovi pokutu, nevystavil dle jeho přání propustku, někdy za přečin mu vyčinił a podobně, a to byl již dostatečný národní důvod k tomu, aby mu byl zakázán přístup do dílny a podobně byl ostouzen. Těchto případů provinění šlo do stovek, a tím způsobena vznikla v závodě zaměstnanecká disharmonie, která zasahuje přímo kořeny prosperity závodu a zapomíná na jeho budoucnost. Nutno si uvědomit, že celá řada techniků a kvalifikovaných úředníků tímto postupem je v práci znechucena, závod opustili, nebo opustí, a co bude pak?“⁷⁹

75 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1126, inv. č. 6091, spis vedoucího exportního oddělení Emanuela Nováka.

76 *Tamtéž*, k. 1118, inv. č. 6028, vyhláška k provedení voleb do Závodní rady ve Škodových závodech – ústředí z května 1945.

77 *Tamtéž*, k. 1126, inv. č. 6091, spis zástupce ředitele oddělení nákupu Václava Jelínka.

78 VOA, f. ÚRO – Předsednictvo, k. 1, inv. č. 2, zápis ze schůze předsednictva ÚRO 7.9.1945.

79 Ustaňte, dokud je čas! (viz pozn. 29).

Teprve v této situaci začaly v druhé polovině května postupně v podnicích vznikat specializované očistné instituce, zmíněné vyšetřující komise.⁸⁰ Ty se ustavily v jednotlivých závodech zpravidla při závodních radách (popřípadě při národním výboru podniku). U větších koncernů působila zpravidla v každém závodě zvlášť jedna komise.⁸¹ Komise přebíraly podněty z kanceláří a dílen, dodatečně k jednotlivým kauzám sbíraly důkazy a hodnotily konkrétní spory. Posuzovaly však převážně případy, u kterých již neformálně byl dříve zahájen výkon trestů. Týkaly se totiž mnohdy osob, které již byly fakticky z pracoviště vykázány či přeřazeny na manuální práce. Vyšetřující komise tak vlastně nefungovaly jako iniciátor očisty, ale spíše jako její auditor. Směřovaly k formalizování, typizování a legalizování již započatého očistného procesu. Shromažďovaly přitom dokumenty a posléze, zhruba od počátku června 1945, podávaly své návrhy ke konečnému rozhodnutí závodním radám.⁸² Ty pak své verdikty uveřejňovaly v tisku či na vývěsních tabulích přímo v závodě.⁸³

Podněty k vyšetřujícím komisím nepřicházely jen od žalobců. Obracely se na ně také osoby, které byly na počátku května postiženy živelnou očišťou a samy nyní usilovaly o prošetření svých případů ve snaze zamezit pomluvám a ochránit svou čest.⁸⁴ Vedle této agendy navíc vyšetřující komise prováděly v závodech šetření pro nejrůznější státní instituce, zejména pro soudy a bezpečnost.⁸⁵ Zároveň se také podílely na vyřizování žádostí současných i bývalých zaměstnanců o vydání potvrzení o národní a politické spolehlivosti.

Skutečná praxe vyšetřujících komisí však neodpovídala běžným pravidlům trestního řízení. Komise mnohdy neposkytovaly obhajobě při krátkých slyšeních dostatečný prostor a neseznamovaly obviněné s přesným zněním žalob. Přelíčení navíc mívala silně emotivní průběh, při kterém přítomní obviněným skákali do řeči nebo je vůbec nepouštěli ke slovu.⁸⁶ Někteří postižení se dokonce o důvodech svého odsouzení dověděli až z tisku, aniž by byli řádně předvoláni a mohli se vůbec hájit.⁸⁷ S postupujícím časem se však práce komisí precizovala a tyto výstřelky byly

80 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 154, sign. 3, zápis ze schůze RZR Škodových závodů v Plzni 15.5.1945; Provádíme očistu. In: *Práce* (25.5.1945), s. 3.

81 SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 2, inv. č. 40, zápis ze schůze prezidia podnikové rady 24.8.1945.

82 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1119, inv. č. 6048, *Pracující Škodovák*, č. 20 (8.6.1945).

83 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 155, sign. 523, zápis ze schůze Závodní rady Škodových závodů Praha – ústředí 11.6.1945; Provádíme očistu (viz pozn. 80).

84 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1126, inv. č. 6091, spis přednosta propagačního oddělení JUDr. PhDr. Josefa Svátka; *tamtéž*, k. 1127, inv. č. 6092, spis zástupce ředitele Karla Brunnera.

85 *Tamtéž*, k. 1120, inv. č. 6051, protokol o schůzi Podnikové rady Škodových závodů 17.12.1945.

86 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – osobní spisy zaměstnanců, č. 4497, osobní spis dílovedoucího Karla Šmrhy.

87 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1127, inv. č. 6092, spis disponenta Jaroslava Čochnáře.

Trosky ČKD v Praze-Libni po náletu 25. března 1945 (SOA v Praze, f. ČKD – Sběrka fotografií, k. 59)

odstraňovány. Obecně nebylo při řízení před vyšetřujícími komisemi přípustné zastoupení advokátem.

Ani činnost vyšetřujících komisí zpočátku nebyla normalizována žádnými oficiálními směrnici. Komise však nemohly probíhající očistu zastavit a čekat na přesnější instrukce, a proto jejich pracovníci cítili potřebu očištný proces nějakým způsobem sjednotit a koncepčně regulovat. Jednotlivé podniky nebo i celé skupiny podniků v konkrétním regionu tak začaly spontánně vytvářet svá vlastní pravidla.⁸⁸

Jedny z prvních takových směrnic vypracoval předseda vyšetřující komise Škodových závodů Praha – ústředí Josef Kovařovic. Směrnice byly následně dne 15. května 1945 publikovány v cyklostylovaném závodním časopise koncernu Škodových závodů, nazvaném *Pracující Škodovák*.⁸⁹ Národní výbor Škodových

⁸⁸ *Závodním radám podniků, ústavů a úřadů*, roč. 1, č. 17 (1.6.1945), s. 2.

⁸⁹ Cyklostylovaný časopis vycházel od 7. května 1945 v generálním ředitelství v Praze pod názvem *Bojující Škodovák*, od 10. května 1945 byl přejmenován na *Pracující Škodovák*

závodů jejich prostřednictvím zřizoval pětičlennou vyšetřující komisi, která měla shromažďovat dokumenty o trestné činnosti prováděné během okupace jak Němci, tak i českými kolaboranty.⁹⁰ U této druhé skupiny osob směrnice taxativně uváděly činy hodné vyšetření:

„a) Přihlášení se k německé národnosti, zdravení německým pozdravem, udávání nebo pohružka udání českých lidí u Němců neb německých úřadů,

b) politická spolupráce s okupanty, jako kupříkladu členství v organizaci jako: Společnost pro spolupráci Čechů s Němci, Vlajka, Liga proti bolševismu, dobrovolné členství v Kuratoriu pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě a podobně, propagace, obhajoba či vychvalování zásad nacismu, fašismu, antisemitismu a činů z nich vyplývajících, vychovávání, podpora aneb obhajoba projevů a politiky nacistů, fašistů a českých zrádců a chvála těchto osob, projevovaná radost nad vojenskými ústupy spojeneckých armád,

c) společná práce s okupanty na poli hospodářském, přesahující svou prospěšností pro okupanty meze průměrného, nařízeného výkonu. Sem spadá zejména: iniciativní a mimoslužební povinnost, podané návrhy na zlepšení či zvýšení výroby, na zvýšení pracovních výkonů, iniciativní a nad služební povinnost jdoucí činy aneb jednání ve prospěch okupantů, jejich uplácení, poskytování výhod, ať v penězích, či naturálních, přijímání či ucházení se o mimořádné odměny, hodnosti či vyznamenání v době okupace a od okupantů a zrádců,

d) společenský, mimoslužební styk s okupanty (na honech, společenských večírcích atd.).“⁹¹

Podle směrnic byli všichni zaměstnanci povinni vyšetřující komisi poskytnout pomoc. Na anonymní udání neměl být brán zřetel. O jednotlivých případech měla komise pořizovat písemné záznamy s podpisy svědků a členové komise měli být ve vztahu k projednávaným kauzám vázáni mlčenlivostí.⁹²

Zajímavé je, že v Kovařovicových směrnicích nebyla vůbec uvedena ta proviň, která tehdy již probíhající očištná akce běžně označovala jako takzvané asociální jednání. Komise tedy na počátku své činnosti pravděpodobně usilovala o vyšetření pouze těch případů, které vycházely z národního konfliktu. Až pod tlakem zaměstnanců pak byla nucena vyšetřovat i sociální konflikty, které posléze dokonce tvořily největší část její agendy.

Kovařovicovy směrnice vzápětí po uveřejnění v závodním časopise přetisklo *Rudé Právo*,⁹³ čímž získaly status neoficiálního vzoru pro všechny ostatní vyšetřující komise. Ústřední rada odborů je poté přijala oficiálně jako vzorové směrnice pro

a v září 1945 jej nahradil tištěný časopis *Škodovák* (SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1119, inv. č. 6047 a 6048).

90 Členy komise byli vedle Josefa Kovařovice ještě Antonín Urban, Josef Konopásek, Karel Weber a Nikolaj Kostlár.

91 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1119, inv. č. 6048, Směrnice č. 1 NVŠZ o zřízení Vyšetřující komise. In: *Pracující Škodovák*, č. 7 (15.5.1945), s. 1.

92 *Tamtéž*.

93 Škodovka čistí závod od zrad. In: *Rudé právo* (17.5.1945), s. 6.

celé odborové hnutí.⁹⁴ Některé formulace užívané v Kovařovicově dokumentu byly dokonce později převzaty do prováděcích směrnic ministerstva vnitra k dekretu č. 138/1945 Sb.

Vedle těchto pražských směrnic však vznikaly v jednotlivých továrnách a regionech také odlišné dokumenty. V západních Čechách například první instrukce k provedení očisty vypracovala Revoluční krajská odborová rada (KOR) v Plzni již 12. května 1945. Plzeňské směrnice neobsahovaly tak přesné definice jednotlivých stíhaných činů jako Kovařovicův dokument, rozlišovaly však dva stupně závažnosti provinění. U těžkých případů měli být pachatelé předáni k zajištění Národnímú výboru v Plzni, lehčí kauzy měly být řešeny pouhým propuštěním obviněného ze zaměstnání. U obou kategorií se však počítalo s následným soudním stíháním. Také v Plzni měly vyšetřující komise vést písemnou dokumentaci s podpisy svědků. Plzeňské směrnice však na rozdíl od pražských vyžadovaly výslovně i stíhání takzvaných asociálních živlů. V pátém bodě je definovaly následujícím způsobem: „Dále budou zvlášť sepsáni všichni nepřátelé dělnictva, ti, kteří okrádali dělníky na mzdách, i ti, kteří okrádali podnik, dále vyhazovači levicových dělníků, přátel Sovětského svazu a bojovníků demokratického Španělska. Rovněž tito lidé musí být odstraněni z podniků, hlavně pak z rozhodujících míst.“ Instrukce však zároveň varovaly před propouštěním nepostradatelných odborníků, které by poškodilo provoz podniků, s následujícím doporučením: „Kde není okamžitá náhrada, ponechte provinilce zatím v práci, ostře mu pohrozte a kontrolujte bedlivě jeho činnost. Jednejte takticky, spravedlivě a účinně.“ Seznamy zjištěných viníků měly být postoupeny Revoluční krajské odborové radě v Plzni, která pak měla centrálně zajistit jejich další soudní stíhání. V Plzni se tak již v květnu 1945 začal rodit takový mechanismus očisty, ve kterém měla oproti pražským poměrům mnohem výraznější roli hrát krajská odborová rada.⁹⁵

Ústředí vyšetřujících komisí

Vyšetřující komise záhy zjistily, že je nutno koordinovat jejich činnost na regionálním a oborovém základě. Zaměstnanci propuštění z jednoho podniku se totiž jinak mohli ucházet o zaměstnání v jiném koncernu, kde jejich protektorátní chování nikdo neznal. Z tohoto důvodu se dne 5. června 1945 sešli v sídle generálního ředitelství Škodových závodů v Praze zástupci dvanácti největších pražských strojírenských podniků a stanovili si jednotná pravidla postupu. Tato pravidla později usilovali legalizovat na celostátní úrovni prostřednictvím Ústřední rady odborů. Předně měly všechny závody povinně požadovat od každého nově příchozího

94 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1119, inv. č. 6048, *Pracující Škodovák*, č. 14 (28.5.1945); VOA, f. ÚRO – Organizační oddělení, k. 3, inv. č. 21, směrnice Krajské odborové rady (KOR) v Plzni z 8.6.1945.

95 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 506, sign. 32A, instrukce Revoluční krajské odborové rady v Plzni z 12.5.1945.

zaměstnance osvědčení o národní a politické spolehlivosti vydané závodní radou jeho předchozího zaměstnavatele (propouštěcí list). Dále byla přijata zásada, že i v případech, kdy není obvinění prokázáno, může závodní rada zaměstnance přesunout na jinou odpovídající pozici. Dělo se tak v zájmu klidu na pracovišti, protože spory provázející očistu znemožňovaly další spolupráci znesvářených stran.⁹⁶ V případech, kdy byla prokázána vina, pak pravidla stanovila tři základní stupně trestu odpovídající míře provinění: Pachatelé nejméně závažných činů měli být přeloženi na hůře placenou práci uvnitř podniku. Středně těžká provinění měla být trestána propuštěním ze zaměstnání, přičemž postiženému měl být vystaven propouštěcí list s odpovídajícím zdůvodněním. Nejtěžší případy měly být předány k trestnímu stíhání bezpečnostním orgánům.⁹⁷

Ústřední rada odborů posléze kostru těchto pravidel skutečně přijala za svou.⁹⁸ Funkcionáři závodních rad, kteří nerespektovali tyto principy, se pak sami vystavovali riziku stíhání ze strany vyšetřujících komisí.⁹⁹ Pražské závody si dokonce za účelem synchronizace očištného procesu vytvořily jednotné vzorové tiskopisy osvědčení o národní a politické spolehlivosti pro různé typy provinění.¹⁰⁰ Nedostatek oficiálních instrukcí k fakticky již probíhající očistě tak donutil vyšetřující komise, aby začaly řešit problémy samostatně a „za pochodu“ prostřednictvím vlastních iniciativních legislativních a organizačních návrhů vycházejících z jejich praxe.

Dominantní osobností, kolem které se formovala koordinace očištné činnosti pražských strojírenských závodů, byl předseda Závodní rady Škodových závodů v Praze – ústředí Josef Kovařovic, který byl autorem většiny výše uvedených směrnic a vzorových tiskopisů. Ostatní pražské vyšetřující komise se k němu přidružovaly, aby se tak zabezpečily před případnými pochybeními či žalobami v situaci, kdy se nemohly opřít o přesnější oficiální instrukce. Devatenáctého června 1945 se pak tato spontánně utvořená struktura formalizovala. Zástupci zainteresovaných závodních rad tehdy ustavili Ústředí vyšetřujících komisí při závodních radách (ÚVK). Toto ústředí mělo ambici zaplnit mezeru v doposud vznikající organizační struktuře procesu očisty a stát se nejen poradní, ale též odvolací instancí. Chtělo rozhodovat v těch sporných případech, kdy byl verdikt některé vyšetřující komise kýmkoli zpochybněn, a jeho rozhodnutí mělo být závazné pro všechny členské vyšetřující komise. Ústředí vyšetřujících komisí mělo

96 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1126, inv. č. 6091, spis zástupce ředitele oddělení nákupu Václava Jelínka; *tamtéž*, inv. č. 6092, spis zástupce přednosty oddělení garáže Josefa Žáčka.

97 *Tamtéž*, k. 1125, inv. č. 6069, rezoluce zástupců závodních rad dvanácti pražských strojírenských podniků z 5.6.1945.

98 VOA, f. ÚRO – Sekretariát, k. 1, inv. č. 4, zápis ze schůze prezidia ÚRO 5.6.1945.

99 SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 135, inv. č. 875, spis předsedy Podnikové rady ČMS Karlín Jaroslava Pálky.

100 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1125, inv. č. 6069, usnesení ze schůze Ústřední vyšetřující komise 17.7.1945.

Odklizení trosek po náletech ve Škodových závodech v Plzni v říjnu 1945 (SOA v Plzni, f. Škodovická alba)

mít celostátní působnost a ke vstupu do něj byli tiskem vyzváni všichni zájemci z řad vyšetřujících komisí.¹⁰¹

Ústředí sídlilo v budově generálního ředitelství Škodových závodů v Praze II na Jungmannově třídě 29 a zasedalo každé úterý od čtrnácti hodin v sále tamního biografu.¹⁰² Jedenáctého července 1945 posléze přijalo své spolkové stanovy, navržené Josefem Kovařovicem. Zároveň oznámilo svůj vznik Ústřední radě odborů a požádalo ji o schválení těchto stanov.¹⁰³ Spolek počítal s pořádáním právních kurzů pro členy vyšetřujících komisí a s vydáváním vlastního časopisu. Členem ústředí se mohla stát jakákoli vyšetřující komise na základě odevzdání písemné přihlášky podepsané její závodní radou.¹⁰⁴ V předsednictví se členové střídali podle abecedního pořadí po každé schůzi.¹⁰⁵ Zakládajícími členy Ústředí vyšetřujících komisí

101 *Tamtéž*, rezoluce o založení ÚVK z 19.6.1945; *tamtéž*, tisková zpráva ÚVK z 28.6.1945.

102 *Tamtéž*, k. 1122, inv. č. 6053, koncept článku Josefa Kovařovice „Naše revoluce a morálka závodních rad“, uveřejněného v časopise *Škodovák*, roč. 2, č. 5 (1946), s. 1 n.

103 *Tamtéž*, k. 1125, inv. č. 6069, *Stanovy Ústředí vyšetřujících komisí při závodních radách*, přijaté 11.7.1945.

104 *Tamtéž*, k. 1119, inv. č. 6048, *Pracující Škodovák*, č. 40 (2.7.1945).

105 *Tamtéž*, k. 1125, inv. č. 6069, *Stanovy Ústředí vyšetřujících komisí při závodních radách*, přijaté 11.7.1945.

byly závodní rady těchto kovoprůmyslových podniků: Akciová společnost, dříve Škodovy závody (závody Praha, Smíchov a Fyzikální ústav), Avia, akciová společnost Letňany, Čechoslovie mezinárodní dopravy, Českomoravské strojírna (závody Karlín a Libeň), Československá zbrojovka Praha, Československé státní dráhy Praha, Elka Praha, Götzl & Schmidt, Jawa Praha, Konstruktiva, Křižík, Leteckotechnická výrobní společnost Letňany, Mikrofona Strašnice, Podniky Juliš, Poldina huť, Phillips, Phillips-Elektra, Rudý Letov I., II. a III., Sellier & Bellot Vlašim, Státní aerolinie, Továrny Waldes a spol., Vojenské telegrafní dílny Kbely, Walter Jinonice a Západočeské kaolinky Praha.¹⁰⁶ Později se do ÚVK přihlásily též podniky z jiných oborů i regionů, například Akciová společnost, dříve Škodovy závody (závody Adamov, Hradec Králové a Brno), Baťa (kanceláře Praha), Slavie, vzájemně pojišťovací banka, J. Kameníček a spol., Grafické umělecké závody V. Neubert a synové či firma Srb a Štys.¹⁰⁷

Ústřední rada odborů však nesouhlasila s tím, aby problematiku očisty řešila organizace spolkové povahy, jakou bylo Ústředí vyšetřujících komisí.¹⁰⁸ Rozhodla se proto převzít iniciativu a v polovině července 1945 začala vytvářet jednotnou strukturu očišťujících orgánů po odborové linii.¹⁰⁹ Při krajských odborových radách byly zřizovány odvolací senáty, určené k přezkoumání verdiktů vyšetřujících komisí. Na základě tohoto rozhodnutí pak ústředí muselo upravit své ambice, přestalo se ucházet o funkci odvolací instance a zůstalo pouhým poradním sborem.¹¹⁰ V této činnosti pokračovalo až do srpna 1945, kdy byla podniková fáze očisty rámcově dokončena. Od počátku srpna již vyšetřující komise nepřijímaly nové případy a předávaly podněty k jejich vyšetření přímo bezpečnosti, národním výborům či soudům.¹¹¹

Odvolací senáty krajských odborových rad

Čestné soudy při krajských odborových radách (KOR) vznikaly v jednotlivých regionech od května 1945, původně jako nástroje k provedení očisty v řadách samotného odborového hnutí.¹¹² Byly v podstatě expoziturami Čestného soudu ÚRO,

106 *Tamtéž*, zpráva Ústředí vyšetřujících komisí pro ÚRO z 11.7.1945.

107 *Tamtéž*, přihlášky do ÚVK z roku 1945; *tamtéž*, k. 1122, inv. č. 6053, koncept článku Josefa Kovařovice „Naše revoluce a morálka závodních rad“, uveřejněného v časopise *Škodovák*, roč. 2, č. 5 (1946), s. 1 n.

108 VOA, f. ÚRO – Sekretariát, k. 1, inv. č. 23, zápis ze schůze prezidia ÚRO 2.8.1945.

109 Obnovit výrobu. Otázka očisty v závodech: Doplňkem k projevu Zápotockého. In: *Práce* (14.7.1945), s. 3.

110 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1125, inv. č. 6069, usnesení ze schůze ÚVK 17.7.1945.

111 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 154, sign. 3, zápis ze schůze RZR Škodových závodů v Plzni 8.8.1945; *tamtéž*, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1119, inv. č. 6048, *Pracující Škodovák*, č. 65 (3.8.1945).

112 VOA, f. ÚRO – Sekretariát, k. 1, inv. č. 23, zápis ze schůze prezidia ÚRO 2.8.1945.

který rozhodoval očištné kauzy pracovníků ústředních odborových orgánů.¹¹³ S postupem času však bylo čím dál tím jasnější, že během očisty došlo k řadě pochybení, a to nejen při neregulované očistě v první polovině května 1945, ale též po vzniku vyšetřujících komisí. Množství postižených osob se obracelo na Ústřední radu odborů s žádostí o právní rady.¹¹⁴ Bylo proto nezbytné ustavit univerzální systém odvolacích instancí, na který by se mohli obrátit jak postižení, tak i samotné závodní rady, usilující mnohdy o revizi vlastních rozhodnutí. Za tímto účelem proto byla využita dosavadní struktura čestných soudů krajských odborových rad. Na základě směrnic ÚRO ze 14. července 1945 se tyto čestné soudy staly odvolacími instancemi pro očištné kauzy projednávané jednotlivými závodními radami.¹¹⁵ Tento krok přitom doprovázela další ustanovení, jež výrazně zpříšňovala nezbytné náležitosti očištných řízení a nároky kladené na práci vyšetřujících komisí. Je proto evidentní, že utvoření odvolacích senátů krajských odborových rad nebylo motivováno jen snahou centralizovat činnost odborů, ale zejména úsilím eliminovat z očištného procesu nejkřiklavější excesy.¹¹⁶

Zavedení odvolacích senátů krajských odborových rad a zlepšení činnosti vyšetřujících komisí bylo však nezbytné ještě z dalšího důvodu. Dokumenty shromážděné komisemi měly totiž v budoucnu sloužit jako důkazní materiál při soudních řízeních. Velká část z nich však takovým nárokům zdaleka nevyhovovala. Otevřeně tuto skutečnost odhalovaly například instrukce Krajské odborové rady v Plzni z tohoto období: „V protokolech mnohých závodů bylo zjištěno, že jsou neúplné, že viníci nebyli vyslechnuti, že údaje nejsou úplné. Rázný a rychlý postup je správný, avšak spravedlivé vyšetření případu trestními komisemi uspoří mnoho práce lidovým a národním soudům. Lidové soudy musí trestat a nesmí úřadovat.“¹¹⁷ Právě z těchto důvodů začaly odborové orgány nově klást důraz na doposud opomíjené zásady: právo vyšetřovaného na řádnou obhajobu, povinnost trestat dělníky stejně přísně jako úředníky a zavedení sankcí pro falešné udavače.¹¹⁸ Ani u čestných soudů krajských odborových rad však nebylo povoleno zastoupení advokátem.¹¹⁹

I po tomto zásahu Ústřední rady odborů zůstala však očištná praxe v jednotlivých regionech značně odlišná. V Praze byla například dosavadní role odborových orgánů v provádění očisty zanedbatelná. Čestný soud KOR zde totiž vznikl až

113 Předsedou Čestného soudu ÚRO byl Václav Havelka. První zasedání soudu se konalo 11. června 1945. Soud za dobu své existence projednal 998 případů, z toho jen 19 osob shledal vinnými. (*Tamtéž*, f. ÚRO – Čestný soud, k. 1, inv. č. 1, jednací řád Čestného soudu ÚRO, 17.5.1945; *tamtéž*, inv. č. 2, přehled činnosti Čestného soudu ÚRO od 15.5.1945 do 28.2.1946.)

114 *Tamtéž*, k. 1, inv. č. 2, zpráva Václava Havelky pro prezidium ÚRO z 13.6.1945.

115 *Tamtéž*, inv. č. 1, směrnice ÚRO určené krajským odborovým radám z července 1945; Obnovit výrobu. Otázka očisty v závodech (viz pozn. 109).

116 VOA, f. ÚRO – Organizační oddělení, k. 3, inv. č. 21, směrnice KOR v Plzni pro postup trestních komisí závodních rad, nedatováno.

117 *Tamtéž*.

118 *Tamtéž*.

119 *Tamtéž*, k. 11, inv. č. 78, zpráva z konference KOR v Plzni v roce 1946.

v červenci 1945 a koordinační a poradenskou činnost předtím vykonávalo výše zmíněné Ústředí vyšetřujících komisí.¹²⁰ Druhoinstanční očištnou agendu zde od července začal vyřizovat Rozhodčí soud Krajské odborové rady v Praze.¹²¹ Ten však projednával pouze menší část rozhodnutí závodních rad, konkrétně ty případy, kde došlo k odvolání. Lhůta pro podání odvolání zde byla stanovena na osm dní od uveřejnění verdiktu vyšetřující komise v závodním časopisu.¹²²

Naproti tomu role odborových orgánů v západočeském regionu byla mnohem výraznější. Čestný soud Krajské odborové rady v Plzni byl ustaven již na konci května 1945. V jeho řadách zasedalo pět bývalých vězňů koncentračního tábora v Buchenwaldu a jeden advokát s poradním hlasem.¹²³ Krajská odborová rada v Plzni se od počátku pokoušela regulovat živelně prováděnou očištu svými směrnicemi a úzce přitom spolupracovala s právním odborem Okresního národního výboru (ONV) v Plzni.¹²⁴ Jeho pracovníci se dokonce přímo podíleli na činnosti Čestného soudu KOR v Plzni i očištných komisí v některých zdejších významných závodech. Zasedání vyšetřující komise Škodových závodů v Plzni se tak například účastnil člen právního odboru okresního národního výboru Josef Fried.¹²⁵ Lhůta pro odvolání byla v Plzni stanovena na sedm dní od oznámení rozhodnutí postiženému.¹²⁶ S předáváním případů krajské odborové radě se však v tomto regionu počítalo již při předchozí fázi očišty.¹²⁷ Proto plzeňské závodní rady postupovaly k revizi naprostou většinu všech svých očištných kauz, nezávisle na tom, zda bylo podáno odvolání.¹²⁸ Jelikož Škodovy závody produkovaly podstatný díl veškeré očištné agendy Krajské odborové rady v Plzni, vznikl zde v červenci 1945 dokonce zvláštní odvolací senát čestného soudu výhradně pro tento podnik. Ten pak zasedal společně se závodní vyšetřující komisí přímo v konkrétních dílnách podniku.¹²⁹ Škodovy závody v Plzni se tak při vyřizování očištné agendy mohly zaštitit jak autoritou právního odboru ONV v Plzni, tak odvolacího senátu KOR v Plzni.

120 Čestný soud KOR v Praze sídlil v Praze II, v ulici Na Zbořenci 18 (*tamtéž*, f. ÚRO – Sekretariát, k. 1, inv. č. 17, zápis ze schůze prezidia ÚRO 7.7.1945).

121 Předsedou Rozhodčího soudu KOR v Praze byl Antonín Horský (*SOA v Plzni*, f. Škodovy závody – generální ředitelství, *Zprávy závodní rady Škodovka – ústředí*, nečíslováno (5.11.1945)).

122 *Tamtéž*, k. 1119, inv. č. 6048, *Pracující Škodovák*, č. 28 (16.6.1945).

123 Předsedou Čestného soudu KOR v Plzni byl Rudolf Dubský (*tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 154, sign. 3, zápis ze schůze RZR Škodových závodů v Plzni 8.6.1945; Čestný soud KOR. In: *Pravda* (27.5.1945), s. 4).

124 VOA, f. ÚRO – Organizační oddělení, k. 3, inv. č. 21, směrnice KOR v Plzni pro postup trestních komisí závodních rad, nedatováno.

125 *SOA v Plzni*, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1118, inv. č. 6030, výzva „Škodováci!“ z Plzně, 11.9.1945.

126 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 154, sign. 3, zápis ze schůze RZR Škodových závodů v Plzni 8.6.1945.

127 *Závodním radám podniků, ústavů a úřadů*, roč. 1, č. 17 (1.6.1945), s. 2.

128 *SOA v Plzni*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 154, sign. 3, zápis ze schůze RZR Škodových závodů v Plzni 8.6.1945.

129 Předsedou tohoto senátu byl nejprve Václav Nezbeda, později národní socialista Josef Michálek (*tamtéž*, zápis ze schůze RZR Škodových závodů v Plzni 20.7.1945).

Udílené tresty

Regionální i lokální variabilita mechanismu očisty průmyslových závodů se odrážela též v pestré paletě udílených trestů. Existovaly však některé obecnější zásady: Pachatelé nejtěžších provinění byli zpravidla zajištěni a předáváni bezpečnostním orgánům k trestnímu stíhání, zatímco méně závažné činy byly trestány uvnitř podniku. Nejtvrdějším postihem tohoto typu bylo ukončení pracovního poměru.¹³⁰ Některé podniky přitom rozlišovaly přísnější variantu tohoto trestu, kterou představovala okamžitá výpověď, a měkčí alternativu, jež respektovala výpovědní lhůtu. Ještě méně závažná provinění pak vedla zpravidla k přemístění postiženého na jinou pracovní pozici. U rehabilitovaných osob, které jejich pracovní kolektivy odmítaly přijmout zpět, šlo většinou o přeřazení na jinou pozici s odpovídající kvalifikací.¹³¹ Takové přesuny mnohdy nebyly ani tak motivovány snahou trestat jako spíše záměrem zařadit dotyčného na místo, kde nebude přicházet do styku se svými žalobci a kde tak nebude zavdávat příčinu k rozbrojům.¹³² Odsouzení zaměstnanci byli zpravidla překládáni na horší a méně honorovaná pracovní místa nebo výslovně na manuální práce. Ve velkých koncernech bylo možno postiženého též za trest přemístit do některého z pobočných závodů.¹³³ Přeřazení na méně výhodnou pracovní pozici mohlo být trvalé nebo jen na dobu určitou, někdy i pouhých několik týdnů.¹³⁴ Nejlehčí formou trestu pak bylo udělení veřejné důtky.¹³⁵ V řadě případů ovšem závodní rada upustila od potrestání vyšetřovaného a raději jej penzionovala.¹³⁶

Závodní rady také zasahovaly do budoucnosti osob vyhozených ze zaměstnání. Vydávaly totiž bývalým zaměstnancům osvědčení o národní a politické spolehlivosti, které bylo nezbytné pro řadu úředních úkonů, mimo jiné pro přidělení národní správy v pohraničí. Trestem tedy v mnoha případech bylo i prosté neudělení tohoto potvrzení, což znesnadnilo postižené osobě nalézt po ztrátě zaměstnání náhradní způsob obživy. V některých případech dokonce již očištná rozhodnutí

130 Provádíme očistu (viz pozn. 80).

131 SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 2, inv. č. 40, zápis ze schůze prezidia podnikové rady 24.8.1945; SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1126, inv. č. 6091, spis zástupce ředitele oddělení nákupu Václava Jelínka; *tamtéž*, inv. č. 6092, spis zástupce přednosty oddělení garáže Josefa Žáčka.

132 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1127, inv. č. 6092, spis disponenta Jaroslava Čochňáře; *tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 506, sign. TS 358, spis přednosty dílny Rudolfa Ulče.

133 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 154, sign. 3, zápis ze schůze RZR Škodových závodů v Plzni 17.5.1945.

134 SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 135, inv. č. 868, seznam jednačtyřiceti zaměstnanců Českomoravských strojůren Vysocany přeložených pro „asociální jednání“ z roku 1945.

135 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1119, inv. č. 6048, *Pracující Škodovák*, č. 53 (20.7.1945); *tamtéž*, k. 1127, inv. č. 6092, spis vedoucího matematického oddělení doc. dr. Miroslava Hampla.

136 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 167, sign. 327, seznam zaměstnanců Škodových závodů v Plzni vyšetřovaných během poválečné očisty z roku 1946.

závodních rad předem stanovila, že odsouzenému má být uděleno potvrzení o národní a politické spolehlivosti jen s určitou výhradou. Typická byla poznámka „V pohraničí nežádoucí“. ¹³⁷

Ze specifických podmínek konkrétních závodů a oborů však plynuly též některé výjimečné formy trestu. Například ve Škodových závodech v Plzni bylo velmi častým trestem dočasné přeřazení zaměstnance do zvláštních pracovních čet odklizejících trosky. ¹³⁸ Závod byl totiž v dubnu 1945 těžce poškozen během spojeneckých náletů a vedení továrny tímto způsobem kompenzovalo potřebu manuálních pracovníků. ¹³⁹ Čestný soud Krajské odborové rady v Kladně zase reagoval na zvláštní poměry v hornictví a užíval zcela svébytný dvoustupňový systém trestů: vyloučení z hornictví na celém území republiky a vyloučení z hornictví v kladenském revíru. ¹⁴⁰ V ojedinělých případech lze v pramenech také narazit na trest ve formě „dobrovolného“ finančního daru. Taková rozhodnutí vydával běžně Čestný soud Krajské odborové rady v Plzni, který prostřednictvím těchto darů sponzoroval Fond pro rekreaci pracujících při této radě. Uložené částky se pohybovaly v rozmezí od pěti set až po sto tisíc Kčs (v případě ředitele lokomotivky v Plzni Ladislava Hladíka). ¹⁴¹ Výše částky se však neodvíjela ani tak od míry provinění jako spíše od majetkových poměrů postiženého. Odsouzení vlastně dostávali možnost se takovým darem vykoupit z jiných, méně přijatelných postihů.

Udělení trestu však ještě nutně neznamenalo, že bude vykonán, někteří postižení se mu dokázali úspěšně vyhnout. Kvalifikovaní pracovníci přeřazení za trest na horší práce například v některých případech sami dali výpověď a nechali se obřádem zaměstnat u jiné firmy na podobné pozici, z jaké odcházeli. Šikovní úředníci či dílovedoucí s dobrou reputací tak mohl někdy očištné rozhodnutí ignorovat. ¹⁴²

Adaptabilita rozsudků vyjednáváním

Posloupnost instancí v očištné proceduře nebyla striktně dodržována. Rozhodnutí vyšších instancí často nebyla konečná a závazná, zůstával prostor pro četné korektury

137 *Tamtéž*, sign. 334, sdělení oddělení ochrany závodu osobnímu oddělení Škodových závodů v Plzni z 24.10.1945.

138 *Tamtéž*, k. 163, sign. 591, přípis ochrany závodu ze 14.9.1945.

139 Viz EISENHAMMER, Miroslav: Škody způsobené městu Plzni nálety v době druhé světové války. In: *Západočeský historický sborník*, roč. 5, č. 1 (1999), s. 267–307; SOA v Plzni, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 171, sign. 598, zápis o poradě představitelů Národního výboru Škodových závodů, vedoucích úředníků podniku a zástupců úřednického a dělnického závodního výboru 7.5.1945.

140 VOA, f. ÚRO – Čestný soud, k. 11, inv. č. 19, hlášení KOR v Kladně vyšetřující komisi ÚRO ze 4.4.1946.

141 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 167, sign. 334, sdělení oddělení ochrany závodu osobnímu oddělení Škodových závodů v Plzni z 5.11.1945; VOA, f. ÚRO – Organizační oddělení, k. 25, inv. č. 106, hlášení KOR v Plzni zaslané ÚRO ze 7.11.1946.

142 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – osobní spisy zaměstnanců, č. 4497, osobní spis dílovedoucího Antonína Štochla.

a přehodnocování předchozích stanovisek. V některých případech krajská odborová rada přehodnocovala své vlastní rozhodnutí na základě objednávky dotčené závodní rady. Jindy odvolací verdikty přímo vznikaly na společném zasedání prvoinstančního a druhoinstančního orgánu (například u KOR v Plzni). V praxi tak byly výsledky jednotlivých řízení spíše výsledkem mnohastranného vyjednávání, na kterém se podílely konkrétní pracovní kolektivy (žalobci či stoupenci obviněného), vyšetřující komise, závodní rady, správa závodu a odvolací senáty krajských odborových rad. V některých případech do tohoto procesu též zasahovaly instituce působící na úrovni celého koncernu, zejména podniková rada či správa podniku. Vznikal tak pružný mechanismus vyjednávání, který umožňoval napravovat některá předchozí pochybení a uzavírat obecně prospěšné kompromisy respektující zájmy širokého spektra aktérů.

Tato procedura vyjednávání je dobře čitelná například na kauze ředitele pobočného závodu Škodových závodů Elektrotrakce Doudlevice inženýra Vladimíra Bárty. Zkušený manažer Bárta se dostal do sporu s jiným ambiciózním úředníkem, inženýrem Františkem Brabcem, pozdějším podnikovým ředitelem Škodovky v letech 1948 až 1954. Osazenstvo závodu se rozštěpilo na dva zneprátené tábory stoupenců těchto výrazných osobností. V souvislosti s tímto konfliktem byl Bárta nařčen z nečestného jednání za okupace a odsouzen jak vyšetřující komisí závodní rady, tak odvolacím senátem Krajské odborové rady v Plzni.¹⁴³ Vedení závodu však považovalo Bárta za nenahraditelného odborníka a toto stanovisko podpořila také podniková rada koncernu. Bárta byl proto v rozporu s předchozími usneseními ponechán ve funkci. Proti takovému nedůslednému postupu se však ohradila krajská odborová rada,¹⁴⁴ a tak musel být celý případ vyřešen formálnějšíм způsobem. Závodní rada v Doudlevcích svolala schůzi všech zaměstnanců, na které přiměla přívržence Brabce a Bárty uzavřít příměří. V důsledku toho byly námitky osazenstva proti Bártovi odvolány a Bártovo setrvání ve funkci zpětně legalizováno. Podniková rada pak změněnou situaci oznámila krajské odborové radě a nesetkala se již s žádným zásadním odporem. Odvolací senáty KOR v takových situacích obvykle vycházely podnikům vstříc a respektovaly společenskou realitu uvnitř daných provozů.¹⁴⁵

Vyskytly se také případy, kdy na obranu osob postižených očistou vystupovaly organizace KSČ.¹⁴⁶ Jindy své chybné rozhodnutí revidoval sám žalobce. Zaměstnanci některých dílen totiž po obnovení výroby sami zjistili, že vliv odstraněného šéfa

143 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 167, sign. 334, rozhodnutí KOR v Plzni z 3.8.1945.

144 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1120, inv. č. 6051, protokol o schůzi Podnikové rady Škodových závodů 15.10.1945.

145 *Tamtéž*, k. 1127, inv. č. 6092, přípis Podnikové rady Škodových závodů zaslaný KOR v Plzni ze 17.10.1945.

146 VOA, f. Antonín Zápotocký, k. 5, inv. č. 54, dopis závodní organizace KSČ Banky Slavia Antonínu Zápotockému z 13.9.1945.

na bezproblémový chod pracoviště byl výraznější, než v revolučním zápalu předpokládali, a začali se pak domáhat návratu nadřízeného, kterého dříve vyhnali.¹⁴⁷

Zastavení procesu očisty v zájmu obnovení výroby

Zároveň se zavedením odvolacích senátů krajských odborových rad postoupila očista v červenci 1945 do nové fáze. Závodní rady totiž v tomto období začaly přehodnocovat své priority. Jejich primárním úkolem přestávala být očista, a naopak stále větší pozornost věnovaly obnově výroby. Ta byla ovšem podmíněna znovunastolením základních pravidel pracovní morálky zaměstnanců.

Již na konci června 1945 tak například Národní správa Škodových závodů otevřeně požadovala po podnikové radě regulaci očištění procesu v zájmu zlepšení pracovního výkonu: „Nepřipustit a vahou své moci zjednat mezi osazenstvem nápravu, aby nebyli příslušníci nebo šéfové oddělení vytlačováni ze svých pracovišť, aniž by byli předem odsouzeni vyšetřující komisí nebo schůzí závodní rady. Jakékoli jiné akce, jako hromadné podpisování a podobně, měly by být nepřípustné, neboť svádějí k akcím osobní msty. Stalo-li se to někde, je nutno, aby postižení ihned zaujali svá bývalá pracovní místa. V případě, že by poměr mezi šéfem oddělení a úředníky se nedal upravit, nechť závodní rada řádnou a odůvodněnou formou to oznámí národní správě, která provede přeložení, eventuálně zjedná nápravu.“ Vedle snahy zamezit excesům národní správa urgovala též co nejrychlejší dokončení vyšetřování již zahájených případů, aby očista nepoškozovala atmosféru na pracovištích.¹⁴⁸ V červenci 1945 se pak již samotné závodní rady stavěly za nutnost, aby „nastal mír a klid v dílnách a aby obžalovaní věděli, na čem jsou“.¹⁴⁹

Pocit absolutní volnosti, rozšířený v revolučních dnech, a s ním spojená eroze dosavadních hierarchií a autorit musely ustoupit každodennímu praktickému provozu továren. Vzpoura proti nadřízeným byla jedním z hybatelů očisty v květnu 1945 a byla také konstitutivní součástí nového hodnotového systému revoluce. Nyní však musela být potlačena v zájmu obnovy výroby. A potlačit ji mohly právě jen revolucí ustavené orgány, které jako jediné u pracovních kolektivů disponovaly dostatečnou autoritou. Celý proces očisty tak začal být evidentně přehodnocován. Novými prioritami se stalo šetření s lidskými zdroji a snaha postižené osoby integrovat na jiných pracovních pozicích do výrobního procesu. Důraz se přitom začal klást na odborné schopnosti. Závodní a podnikové rady proto nyní akceptovaly připomínky správ závodů a připouštěly ve zvýšené míře, aby údajně nezbytní odborníci byli vyrekamováni z očištění procesu.¹⁵⁰ Nejen o trestu, ale také o vině

147 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – osobní spisy zaměstnanců, č. 4497, osobní spis dílovedoucího Antonína Štochla.

148 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 155, sign. 524, návrh Národní správy Škodových závodů zaslaný Závodní radě Škodových závodů Praha – ústředí z 28.6.1945.

149 *Tamtéž*, k. 154, sign. 3, zápis ze schůze RZR Škodových závodů v Plzni 20.7.1945.

150 Velice úspěšný byl v tomto směru zejména národní správce Škodových závodů ing. Vilém Hromádko, který vyrekamoval z očištění procesu například plzeňské

Předseda vlády Zdeněk Fierlinger (v klobouku) a náměstek předsedy vlády Klement Gottwald (s dýmkou) v ČKD v Praze-Libni 25. června 1945 (SOA v Praze, f. ČKD – Sbírka fotografií, k. 59)

začala paradoxně rozhodovat rovněž kvalifikace. V některých případech se pak původní výrok komise označující vyšetřovaného slovem „kolaborant“ v odvolacím řízení měnil na nález „národně i státně spolehlivý“. Přitom nová okolnost, která znění verdiktu ovlivnila, spočívala mnohdy především v nepostradatelném odbornictví dotyčné osoby.¹⁵¹ Krajské odborové rady na tento proces „záchrany“ kvalifikovaných sil přistoupily a často na návrh samotných podniků postupně rušily předchozí odsuzující rozsudky. S jistou nadsázkou lze konstatovat, že „roztočením kol výroby“ končila zároveň očista průmyslových závodů. Ve stejném období

ředitele ing. Ladislava Hladíka a ing. Jana Tušla (VOA, f. ÚRO – Organizační oddělení, k. 25, inv. č. 106, hlášení KOR v Plzni zaslané ÚRO ze 7.11.1946; SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1120, inv. č. 6052, Protokol o schůzi Podnikové rady Škodových závodů 25.2.1946; *tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 156, zápis ze schůze RZR Škodových závodů v Plzni 25.6.1946; NA, f. 1261/0/32, sv. 112, arch. j. 728, zpráva o situaci ve Škodových závodech ze 17.12.1948).

151 SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 135, inv. č. 875, spis ředitele ing. J. V. Růžičky.

také vznikaly první porevoluční normy vymezující tresty za porušování pracovní morálky zaměstnanců.¹⁵²

Toto přehodnocení priorit bylo patrné nejen na úrovni jednotlivých závodů, ale též v centrálních odborových orgánech. Čtvrtého července 1945 se prezidium Ústřední rady odborů usneslo zahájit kampaň za efektivní začleňování osob postižených očistou zpět do odpovídajících funkcí ve výrobě: „Závodní rady, dělnictvo, krajské, obvodní a místní odborové rady budou instruovány, aby při čistných akcích si počínaly tak, aby distancovaným zaměstnancům byla umožněna opět rehabilitace a znovu zapojení do pracovního procesu. (To se ovšem týká menších provinění, hlavně antisociálního jednání, nikoliv vyslovených zrádců a podobně.) Bude provedena kampaň (v tisku a rozhlase) a bude apelováno na závodní rady a veřejnost, aby neztěžovaly těmto lidem vstup do nového života, aby mohli své viny napravit. Nechceme ničit, nýbrž jenom trestat.“¹⁵³ Propagace tohoto nového kurzu se osobně ujal předseda Ústřední rady odborů Antonín Zápotocký, který v následujícím období opakovaně hovořil a psal o nutnosti postoupit od boření k budování. Požadoval též odvalu napravit případná pochybení způsobená očistou.¹⁵⁴ Po jeho veřejných vystoupeních se na něj osobně začaly obracet desítky postižených z celé republiky se slovy díky i s prosbami o pomoc.¹⁵⁵ Menší část pisatelů však naopak protestovala proti rehabilitacím osob odsouzených dříve závodními radami.¹⁵⁶

Symbolickým mezníkem v této transformaci politiky očisty se staly směrnice Ústřední rady odborů ze 14. července 1945, vydané na základě předchozích projevů Antonína Zápotockého.¹⁵⁷ Směrnice označily pokračování čistné akce za faktor narušující obnovu výroby a naléhavě vyzvaly k jejich ukončení: „Úkolem odborové organizace a všech jejích orgánů jest nyní tuto akci správně regulovat a usměrnit. (...) Krajské odborové rady, jejich funkcionáři i funkcionáři okresních odborových rad nesmí nečinně přihlížet ke konfliktům, které z čistné akce na závodech vznikají, musí do nich zasahovat, usměrňovat je, dbát toho, aby byly rychle a definitivně vyřízeny a odklizeny. Otázka očisty nesmí trčet stále jako otevřený bolák nad tím kterým závodem a být stále příčinou rozporů a zneklidnění, musí být tak, nebo onak skoncována a rozhodnuta. (...) Při čistné akci řiďte se následujícími směrnicemi:

a) Ty osoby, jejichž vina je bezesporná, jež byly vyloženými zrádci a kolaboranty, zavinily žalářování i smrt českých lidí, udávaly a zrazovaly, pomáhaly znásilňovat, perzekvovat a podobně, musí být zajištěny a dodány soudům.

b) V případech, kde povaha věci není tak tíživá, ale kde se přece zaměstnanec tak proskriboval, že je nutno za trest jej nejen z funkce, ale i ze závodu odstranit,

152 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1122, inv. č. 6054, vyhláška podnikové rady „Škodováci!“, červenec 1945.

153 VOA, f. ÚRO – Sekretariát, k. 1, inv. č. 16, zápis ze schůze prezidia ÚRO 4.7.1945.

154 ZÁPOTOCKÝ, Antonín: Odboj nehledá odůvodnění v paragrafech. In: *Práce* (14.7.1945), s. 1.

155 VOA, f. Antonín Zápotocký, k. 3, inv. č. 40, dopisy zaslané Antonínu Zápotockému, červenec 1945.

156 *Tamtéž*, k. 5, inv. č. 51, dopis zaměstnanců nakladatelství J. Otto z 24.8.1945.

157 *Tamtéž*, f. ÚRO – Sekretariát, k. 1, inv. č. 19, zápis ze schůze prezidia ÚRO 12.7.1945.

musí být uvažováno o jeho použití na místě jiném a sjednány k tomu také možnosti. Závodní rada nesmí odpírat vydat k tomu účelu potřebné osvědčení, odborové orgány musí se starat o to, aby zaměstnanec mohl být na jiném místě zasazen, zvláště tam, kde jde o síly kvalifikované a odborně zdatné specialisty.

c) V případech zvláště mírných má být přihlíženo k tomu, zvláště opět když se jedná o síly odborně zdatné a pro použití ve výrobě závodu významné, aby jejich práce zůstala závodu zachována, i když třeba na jiném místě a v jiné funkci.

d) V případech, kde se závodní rady zřejmě dopustily přehmatů, a takové zjevy, i když řídké, přece jen jsou, nesmíme se bát i případné nesprávné rozhodnutí korigovat. V těchto případech nemohou být rozhodující otázky prestiže. Neztrácí autoritu ten, kdo má odvalu chybu, která se stala, napravit a odčinit, autoritu ztrácí ten, kdo z důvodů prestižních každému znatelnou a viditelnou chybu dále brání a napravování její odpírá. Pro tato řešení musí naše odborové orgány a jejich funkcionáři sjednávat cesty a možnosti. Musí jít na závodní schůze, musí rozhodně vystoupit proti tzv. radikálům, kteří, ať z jakýchkoli důvodů, chtějí uplatňovat jen politiku osobní msty anebo sobeckých zájmů, a ne politiku prospěchu celku. (...)

Sporné případy, které nebylo možno ani po zakročení krajské (okresní) odborové rady definitivně na závodech likvidovat, je nutno předat čestnému soudu (okresní) nebo krajské odborové rady. Tento soud projedná v krátkém řízení na základě materiálu, který proti obviněnému předložila závodní rada, a po výsledku zástupce závodní rady a po výsledku obviněného celý sporný případ a vynese konečné rozhodnutí. Tomuto rozhodnutí je se nutno podrobit a krajské rady i odborové orgány na závodech jsou povinny rozhodnutím se řídit a postarat se o to, aby bylo uvedeno v platnost a dodržováno. Nefunguje-li čestný soud u okresní nebo krajské odborové rady, musí být neprodleně zřízen a veškeré sporné případy musí být urychleně projednány a skončovány. (...)

Hlavní věcí, ke které musí naše odborové orgány stále přihlížet, je zajišťovat klid ve výrobě, zamezovat anarchii, odstraňovat chaos, chránit práva pracujících a práva závodních rad, ale nedopustit, aby tato práva byla ve prospěch postranních zájmů jednotlivců anebo nezodpovědných klik zneužívána. (...) Je nutno si uvědomit, že největším nepřítelem a nebezpečím pro omezování nabytých práv nejsou ti, kteří dnes ještě proti těmto právům brojí, největším nebezpečím jsou ti, kteří je pro sobecké a klikařské zájmy zneužívají, a tím je diskreditují.¹⁵⁸

Na základě těchto instrukcí odvolací senáty krajských odborových rad rehabilitovaly velkou část postižených.¹⁵⁹ Nešlo přitom pouze o takzvané nepostradatelné odborníky. Některé osoby přeřazené na manuální práci v odvolacím řízení úspěšně argumentovaly též svým zdravotním stavem, když předložily například lékařské potvrzení o neschopnosti manuálně pracovat.¹⁶⁰ Často také krajské odborové rady

158 *Tamtéž*, f. ÚRO – Čestný soud, k. 1, inv. č. 1, směrnice ÚRO určená krajským odborovým radám z července 1945; Obnovit výrobu. Otázka očisty v závodech (viz pozn. 109).

159 Viz GREGOR, Richard: Nedorozumění okolo resoluce. In: *Svobodný zítřek*, roč. 2, č. 11 (14.3.1946), s. 2.

160 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 167, sign. 334, spis úředníka Josefa Zábranského.

odhalily nové skutečnosti svědčící ve prospěch obviněného, které dříve vyšetřující komise opomněly zaznamenat (odbojová činnost, důležití svědkové obhajoby).¹⁶¹ Závodním radám v takových případech připadla povinnost vysvětlit změny verdiktů žalujícími pracovním kolektivům a potlačit jejich případné protesty.¹⁶² Jen v ojedinělých případech se závodní rady snažily rehabilitační výroky zvrátit.¹⁶³

Čestné soudy krajských odborových rad končily postupně svou činnost od přelomu let 1945 a 1946. Po přijetí dekretu prezidenta republiky č. 138/1945 Sb. samy zhodnotily své další působení jako zbytečné.¹⁶⁴

Podniková očista jako příčina politické diferenciac

Očista průmyslových závodů neprobíhala na politickou objednávku, ale měla svoji autonomní národně a sociálně motivovanou dynamiku.¹⁶⁵ Závodní stranické organizace ani závodní rady ostatně v továrnách na počátku května 1945 ještě zpravidla neexistovaly. Všechny takové struktury byly teprve ve fázi zrodu, a nepředstavovaly proto žádnou homogenní vertikálně řízenou nátlakovou skupinu. Dokonce i politické aliance většiny aktérů se teprve v následujících týdnech a měsících postupně profilovaly, mimo jiné právě na základě zkušeností s očistou a s fungováním závodních rad.¹⁶⁶ V neposlední řadě na jaře 1945 ještě nedocházelo k otevřeným sporům mezi jednotlivými stranami Národní fronty. Nebyla to tedy politická diferenciac,

161 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1119, inv. č. 6048, Zpráva vyšetřující komise závodní rady ústředí. In: *Pracující Škodovák*, nečíslováno (11.9.1945), s. 1; *tamtéž*, k. 1127, inv. č. 6092, spis vedoucího matematického oddělení doc. dr. Miroslava Hampla.

162 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1126, inv. č. 6091, spis šéfa fotoateliérů Jana Reichmana.

163 VOA, f. Antonín Zápotocký, k. 5, inv. č. 51, dopis zaměstnanců nakladatelství J. Otto z 24.8.1945.

164 *Tamtéž*, f. ÚRO – Čestný soud, k. 1, inv. č. 2, žádost předsedy Čestného soudu ÚRO Václava Havelky zaslaná předsednictvu ÚRO z 27.12.1945; *tamtéž*, f. ÚRO – Sekretariát, k. 2, inv. č. 64, zápis ze schůze prezidia ÚRO 19.7.1946.

165 Srv. McDERMOTT, Kevin: *Communist Czechoslovakia, 1945–1989: A Political and Social History*. London, Palgrave 2015, s. 51.

166 Jako příklad může posloužit národní správce Škodových závodů Vilém Hromádko. Komunisté jej v květnu 1945 nadšeně podporovali do vedoucích funkcí v koncernu, ač patřil k vedení firmy během okupace. Důvodem byly jeho výborné styky se Sovětským svazem. V pozdějších letech pak svého kroku litovali, mimo jiné právě pro jeho postoje během očisty, kdy se zastával řady zkušených odborníků. (SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1128, inv. č. 6098, opis svědecké výpovědi Josefa Modrého u Mimořádného lidového soudu v Praze ve věci Alberta Göringa z 6.2.1947; SOA v Praze, f. Mimořádný lidový soud Praha, spisová značka 242/1947; NA, f. 1261/0/32, sv. 112, arch. j. 728, stížnost závodní organizace KSČ ve Škodových závodech Praha – ústředí zaslaná ÚV KSČ z 24.9.1945.)

co zásadním způsobem určovalo průběh očisty, ale naopak očista se postupně stávala jedním z hlavních faktorů, jenž diferencoval politické postoje.¹⁶⁷

Očista byla programově politická pouze v tom smyslu, že postihovala obecně odpůrce nového „lidovědemokratického“ režimu – nikoli konkrétně konkurenty komunistů. Příležitost obsazovat pozice uprázdněné během očisty navíc využívaly všechny politické subjekty. Komunistická strana byla pouze nejméně úspěšnější, nikoli jediná, kdo z dané situace těžil.¹⁶⁸

Přesto se v celkové záplavě očištné agendy vyskytla také řada případů, ve kterých došlo ke zneužití očisty k eliminaci politických protivníků. Ve Škodových závodech v Plzni byl například v květnu 1945 prostřednictvím účelového udání odstraněn bývalý sociálnědemokratický člen závodního výboru Josef Vacek. Na celé akci se podílel komunistický velitel závodní stráže František Panýrek.¹⁶⁹ Nešlo však zdaleka o nějaký centrálně řízený plošný zásah, ale o dílčí iniciativy jednotlivců.

Vyšetřující komise se v některých případech také stávaly nástrojem politického boje mezi různými frakcemi funkcionářů komunistické strany. V Českomoravských strojárnách v Karlíně se například odehrál kuriózní případ, kdy si předseda zdejší vyšetřující komise František Synek dovolil obvinít z nečestného jednání předsedu podnikové rady koncernu Jaroslava Pálku. Oba přitom byli funkcionáři KSČ. Pálka se však účinně bránil tím, že prosadil na zasedání podnikové rady zrušení celé vyšetřující komise, a nechal se navíc pověřit převzetím její dokumentace.¹⁷⁰ Synek odmítl některé dokumenty předat, a proto mu byly zabaveny až při domovní

Odhalení pamětních desek padlým zaměstnancům ČKD v Praze v roce 1945 (SOA v Praze, f. ČKD – Sbírka fotografií, k. 50)

167 Řada osob postižených očistou se začala angažovat v politických stranách a veřejně kritizovat dění v průmyslu (SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1120, inv. č. 6052, protokol o schůzi Podnikové rady Škodových závodů 20.5.1946).

168 NA, f. 1261/0/32, sv. 112, arch. j. 728, zpráva o situaci ve Škodových závodech ze 17.12.1948; BEINHAUEROVÁ, Anna – SOMMER, Karel: Mocenské pozice ve znárodněném průmyslu (1945–1948). In: JECH, Karel (ed.): *Stránkami soudobých dějin: Sborník statí k padesátinám historika Karla Kaplana*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1993, s. 61–75.

169 Viz ŠLOUF, Jakub: Tisk KSČ na Plzeňsku v letech 1945–1948. In: SKÁLA, Adam (ed.): *Musa pedestris: Sborník ke stému čtyřicátému výročí Městského archivu v Plzni a šedesátým narozeninám Jaroslava Douši*. Ústí nad Labem, Albis international 2010, s. 307–309.

170 SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 135, inv. č. 874, spis předsedy Podnikové rady ČMS Karlín Jaroslava Pálky; *tamtéž*, k. 134, inv. č. 867, zápis ze schůze Závodní rady ČMS Karlín 23.10.1945; *tamtéž*, k. 2, inv. č. 39, zápis ze schůze Podnikové rady ČMS Karlín 30.10.1945 a 7.11.1945.

prohlídce za asistence policie.¹⁷¹ Tato kontroverze názorně ukazuje, jakého vlivu dosahovaly vyšetřující komise už jen z toho důvodu, že disponovaly množstvím kompromitujících materiálů.

Výsledky očisty

Celkové výsledky očisty průmyslových závodů v poválečném Československu bohužel nejsou známy. Po jejím dokončení v roce 1946 už zřejmě tehdejší regionální ani centrální aktéři (krajské odborové rady, Ústřední rada odborů) neměli zájem shromáždit údaje a vytvořit statistický přehled o celé akci.¹⁷² Dochovaly se tak bohužel pouze dílčí údaje o činnosti vyšetřujících komisí některých větších podniků. Podobně kusé informace poskytují také dochované dokumenty krajských odborových rad. U řady těchto rad, zejména v pohraničí, vůbec nebyly čestné soudy zřízeny. Jiné rady výsledky své činnosti nevyčíslily. Přesto dochované fragmenty pramenů umožňují utvořit si alespoň hrubou představu o celkovém rozsahu a důsledcích očistné akce. Vycházet při těchto úvahách budeme opět převážně ze zkoumaných koncernů Škodových závodů a Českomoravských strojůren.

Ve Škodových závodech v Praze – ústředí bylo na počátku roku 1946 zaměstnáno přibližně třináct set úředníků, z velké části náležejících k vrcholovému managementu firmy.¹⁷³ Vyšetřující komise zde do září 1945 vyšetřila celkem sedmdesát šest případů osob české a ruské národnosti. Z toho osm bylo předáno bezpečnostním úřadům k soudnímu stíhání, pětadvacet propuštěno ze zaměstnání, šestnáct přeloženo na jiné pracovní místo, čtyři dostaly napomenutí či důtku, dvaadvacet osob bylo uznáno nevinnými („rehabilitováno“) a jedna předána k vyřízení vyšetřující komisi jiného závodu koncernu.¹⁷⁴ Tento přehled ovšem nezahrnoval informace o revizi případů ve spolupráci s Krajskou odborovou radou v Praze. V následujících měsících tak byla řada postižených rehabilitována, takový postup se týkal nejméně

171 *Tamtéž*, k. 134, inv. č. 867, zápis ze schůze Závodní rady ČMS Karlín 15.3.1946.

172 Ústřední rada odborů sice v březnu 1946 obeslala všechny krajské odborové rady s žádostí o vyčíslení činnosti čestných soudů. Odpovědi však zpravidla zahrnovaly pouze statistiky očisty v řadách samotného ROH, nikoli odvolací agendu ve věci rozhodnutí závodních rad. (VOA, f. ÚRO – Čestný soud, k. 1, inv. č. 8, oběžník ÚRO z 29.3.1945.)

173 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1120, inv. č. 6052, protokol o schůzi Podnikové rady Škodových závodů 15.4.1946.

174 Pramen rozlišuje ještě přesněji druh uloženého trestu: osm osob bylo předáno bezpečnostním úřadům k soudnímu stíhání, osmnáct propuštěno ze zaměstnání s okamžitou platností, sedm propuštěno s výpovědní lhůtou, pět přeloženo na podřadnější pracovní místa s patřičnou úpravou platu, tři přeloženy ve stejné hodnosti a dostaly důtku, dvě přeloženy ve stejné hodnosti mimo ústředí, šest přeloženo do jiného oddělení v ústředí, čtyři pouze dostaly napomenutí či důtku, dvaadvacet osob bylo rehabilitováno, jedna předána k vyřízení vyšetřující komisi jiného závodu koncernu. (*Tamtéž*, k. 1119, inv. č. 6048, Zpráva vyšetřující komise závodní rady ústředí. In: *Pracující Škodovák*, nečíslováno (11.9.1945), s. 1; Očista v našem ústředí. In: *Škodovák*, roč. 1, č. 5 (21.9.1945), s. 5.)

osmi případů.¹⁷⁵ Němečtí zaměstnanci byli již v květnu 1945 předáni do vězeňských a internačních zařízení: celkem třiatdvacet osob směřovalo do věznice Krajského trestního soudu v Praze na Pankráci,¹⁷⁶ sedmnáct do věznice divizního soudu na Pohorelci a čtrnáct do internačního tábora Hagibor Praha.¹⁷⁷

V archivních fondech Českomoravských strojíren se dochovaly seznamy postižených ze závodu Vysočany, který ve sledovaném období zaměstnával přibližně dvanáct set úředníků a 4200 dělníků.¹⁷⁸ Vyšetřující komisi zde přišlo na 151 udání.¹⁷⁹ Komise projednala nejméně 107 případů, z nichž osmadvacet předala jiným institucím (soudům a národním výborům),¹⁸⁰ čtrnáct propustila ze zaměstnání,¹⁸¹ jednačtyřicet přeložila na jiné pracovní pozice (pro nesociální jednání)¹⁸² a čtyřiatdvacet osvobodila.¹⁸³ Bylo zde zajištěno jednašedesát Němců a osmatřicet Čechů.¹⁸⁴

Souborné informace o činnosti Krajské odborové rady v Praze, odvolací instance obou výše uvedených závodů, se bohužel nedochovaly vůbec. Dle informací ze Škodových závodů v Praze – ústředí však pražská rada přezkoumávala pouze výraznou menšinu z celkového objemu případů řešených vyšetřujícími komisemi. Velká část odvolání přitom vedla k rehabilitaci postižených či ke zmírnění původního rozhodnutí.¹⁸⁵

Škodovy závody v Plzni zaměstnávaly v květnu 1945 formálně dvaatřicet tisíc dělníků a šest tisíc úředníků. Podstatná část z nich však byla na odchodu do jiného zaměstnání, protože vybombardovaný závod dokázal v daný moment zaměstnat přibližně jen devět tisíc osob.¹⁸⁶ Vyšetřující komise zde projednala 651 případ,

175 Verdikty Rozhodčího soudu KOR v Praze byly v tomto období uveřejňovány v časopise *Zprávy závodní rady Škodovka – ústředí (SOA v Plzni, f. Škodovy závody – generální ředitelství, Zprávy závodní rady Škodovka – ústředí)*.

176 *Tamtéž*, k. 1128, inv. č. 6094, seznam třiatdvaceti internovaných mužů předaných ze Škodových závodů věznici Krajského trestního soudu v Praze na Pankráci, 13.5.1945.

177 *Tamtéž*, inv. č. 6097, seznam čtrnácti internovaných žen předaných internačnímu táboru Hagibor Praha, 13.5.1945.

178 *SOA v Praze*, f. ČKD národní podnik, k. 2, inv. č. 44, zápis ze schůze Podnikové rady a podnikového ředitelství ČMS Vysočany 2.7.1947.

179 *Tamtéž*, k. 135, inv. č. 868, seznam 151 udaného zaměstnance ČMS Vysočany z roku 1945.

180 *Tamtéž*, seznam osmadvaceti zaměstnanců ČMS Vysočany předaných mimořádným lidovým soudům a národním výborům z roku 1945.

181 *Tamtéž*, seznam čtrnácti zaměstnanců ČMS Vysočany propuštěných ze zaměstnání z roku 1945.

182 *Tamtéž*, seznam jednačtyřiceti zaměstnanců ČMS Vysočany přeložených pro asociální jednání z roku 1945.

183 *Tamtéž*, seznam čtyřiatdvaceti zaměstnanců ČMS Vysočany osvobozených během očisty z roku 1945.

184 *Tamtéž*, inv. č. 872, seznamy zajištěných osob a zajatců z roku 1945.

185 Dochovala se pouze dílčí informace popisující prvoinstanční očistnou činnost Čestného soudu KOR v Praze v řadách zaměstnanců ROH. Čestný soud projednal za dobu své existence pouhých čtrnáct případů a v nejméně šesti z nich vynesl osvobozující rozsudek. (*VOA*, f. ÚRO – Čestný soud, k. 11, inv. č. 19, hlášení KOR v Praze vyšetřující komisi ÚRO z 2.4.1946.)

186 *SOA v Plzni*, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1118, inv. č. 6039, zprávy o situaci v jednotlivých závodech na konci dubna 1945.

z toho 429 úředníků a 222 dělníků.¹⁸⁷ Kromě toho bylo zajištěno a právnímu odboru Okresního národního výboru v Plzni předáno celkem 135 německých zaměstnanců.¹⁸⁸ Přesnější data o výsledcích šetření na podnikové úrovni se nedochovala.

K dispozici je však naštěstí podrobná zpráva o činnosti Čestného soudu Krajské odborové rady v Plzni z roku 1946. Zvláštní odvolací senát plzeňské krajské odborové rady projednal téměř všechny případy posuzované dříve vyšetřující komisí Škodových závodů. Rozhodoval znovu v 630 z původního počtu 651 případu. Výsledkem byla tato struktura verdiktů: 109 osob bylo propuštěno ze služeb závodu, pětadevadesát přeloženo do jiných oddělení, třiadevadesát přikázáno na manuální práci, šestadevadesát obdrželo důtku, čtrnáct bylo penzionováno, dvanáct pokutováno, pětatřicet zaměstnanců bylo zajištěno a předáno právnímu odboru Okresního národního výboru v Plzni a celkem 175 žalob bylo zamítnuto.¹⁸⁹

Ostatní tři senáty Krajské odborové rady v Plzni (pro ostatní podniky v kraji) měly mnohem méně rozsáhlou agendu, dohromady vyřídily 318 případů. Z toho čtyřiaosmdesát zaměstnanců bylo ponecháno na svých místech, pětadvacet přeloženo, jednadvacet přikázáno na manuální práce, 132 propuštění ze zaměstnání a sedmačtyřicet předáno jiným institucím (bezpečnosti, národním výborům, soudům). Ve třech případech senáty spolupracovaly při zavedení národní správy a jeden případ doporučily k řešení soukromoprávní cestou.¹⁹⁰ Čestný soud Krajské odborové rady v Plzni vybral na dobrovolných darech vyšetřovaných osob celkem 287 800 Kčs. Tyto peníze byly převážně určeny na Fond pro rekreaci pracujících při KOR v Plzni.¹⁹¹

187 *Tamtéž*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 167, sign. 327, seznam zaměstnanců Škodových závodů v Plzni vyšetřovaných během poválečné očisty z roku 1946.

188 *Tamtéž*, sign. 477, aktová noticka pro ředitele ing. Jaroslava Řihu z 16.2.1946; *tamtéž*, sign. 325, seznam 135 Němců předaných právnímu odboru ONV v Plzni, nedatováno.

189 VOA, f. ÚRO – Organizační oddělení, k. 11, inv. č. 78, zpráva z konference KOR v Plzni v roce 1946; *tamtéž*, f. ÚRO – Čestný soud, k. 11, inv. č. 19, hlášení KOR v Plzni vyšetřující komisi ÚRO z 6.4.1946; SOA v Plzni, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 167, sign. 327, seznam zaměstnanců Škodových závodů v Plzni vyšetřovaných během poválečné očisty z roku 1946.

190 Přesnější kategorizace sankcí byla následující: devět osob bylo přeloženo do sesterských podniků, šestnáct sesazeno z vedoucích funkcí na nižší místa, šestnáct přikázáno na manuální práce (na tři týdny až dva roky), pět na manuální práce trvale, 120 propuštěno ze zaměstnání s potvrzením o státní spolehlivosti, čtyři osoby obdržely potvrzení o spolehlivosti s výhradou „nedoporučuje se do pohraničí“, jedno potvrzení o státní spolehlivosti bylo vydáno podmíněně, sedm osob bylo propuštěno pro státní nespolehlivost. Kromě toho šest případů bylo vráceno k projednání národním výborům, jeden postoupen okresní správní komisi, dva vojenským úřadům (Obrannému zpravodajství), tři postoupeny Zemskému národnímu výboru v Praze, třináct postoupeno policii, sedmnáct žalob bylo předáno mimořádnému lidovému soudu, v pěti případech byl podán návrh na zajištění osob, ve třech případech senáty spolupracovaly při dosazení národních správ do podniku patřícího obviněnému, jeden případ byl doporučen k řešení soukromoprávní cestou. (VOA, f. ÚRO – Organizační oddělení, k. 11, inv. č. 78, zpráva z konference KOR v Plzni v roce 1946; *tamtéž*, f. ÚRO – Čestný soud, k. 11, inv. č. 19, hlášení KOR v Plzni vyšetřující komisi ÚRO z 6.4.1946.)

191 *Tamtéž*, f. ÚRO – Organizační oddělení, k. 11, inv. č. 78, zpráva z konference KOR v Plzni v roce 1946; *tamtéž*, f. ÚRO – Čestný soud, k. 11, inv. č. 19, hlášení KOR v Plzni vyšetřující komisi ÚRO z 6.4.1946.

Aktivita Krajské odborové rady v Plzni, jež prošetřila téměř všechny případy rozhodované na jejím území závodními radami, byla patrně oproti jiným regionům výjimečná. Ostatní krajské odborové rady takovou činnost běžně nevyvíjely. Předně zcela odlišná situace panovala u krajských odborových rad v pohraničí, kde závodní rady neměly téměř žádnou očistnou agendu, a proto se zde zpravidla vůbec neustavovaly čestné soudy. Tak tomu bylo například u krajských odborových rad v Šumperku, Ústí nad Labem, Znojmě či Karlových Varech.¹⁹²

Jiné krajské odborové rady sice ustavily čestné soudy, avšak neprováděly plošnou revizi rozhodnutí závodních rad, a mnohdy proto projednaly jen několik málo případů odvolání. To byl případ Čestného soudu Krajské odborové rady v Táboře, který za dobu své existence projednal jen jednadvacet případů, v nichž jen v šesti potvrdil rozhodnutí závodní rady.¹⁹³ Také Čestný soud KOR v Kladně projednal pouze šestadvacet případů, přičemž z výkonu profese v hornictví vyloučil patnáct osob.¹⁹⁴ Čestný soud KOR v Liberci řešil dokonce pouhých osm případů.¹⁹⁵

Celkově lze odhadnout, že se očista průmyslových závodů týkala celostátně řádově tisíců až desetitisíců osob. Jednu z největších skupin postižených tvořily takzvané asociální živly. Přitom obecně platilo, že značná část postižených byla závodními radami či krajskými odborovými radami rehabilitována. Jen menší část postižených osob byla vyhozena z práce. Častější alternativou bylo spíše trvalé či dočasné přeřazení na jiné pracovní pozice, případě udělení důtky. Očista probíhala živelně a dramaticky zejména ve velkých strojírenských podnicích s válečnou zbrojní výrobou. S menší razancí se pravděpodobně odehrávala v jiných průmyslových oborech,

Návštěva předsedy vlády Zdeňka Fierlingera ve Škodových závodech v Plzni v říjnu 1945 (SOA v Plzni, f. Škodovácká alba)

192 *Tamtéž*, f. ÚRO – Čestný soud, k. 11, inv. č. 19, hlášení KOR v Šumperku vyšetřující komisi ÚRO z 10.4.1946; *tamtéž*, hlášení KOR v Ústí nad Labem vyšetřující komisi ÚRO z 5.4.1946; *tamtéž*, hlášení KOR ve Znojmě vyšetřující komisi ÚRO z 1.4.1946; *tamtéž*, hlášení KOR v Karlových Varech vyšetřující komisi ÚRO ze 4.4.1946; *tamtéž*, hlášení KOR v Moravské Ostravě vyšetřující komisi ÚRO z 10.4.1946.

193 *Tamtéž*, hlášení KOR v Táboře vyšetřující komisi ÚRO ze 4.4.1946.

194 V tomto případě se dochovala přesnější struktura rozhodnutí: projednáno bylo celkem šestadvacet případů, z toho šest osob bylo vyloučeno z hornictví na celém území republiky, devět vyloučeno z hornictví v kladenském revíru, jedenáct osob bylo zproštěno obžaloby a tři případy byly postoupeny mimořádnému lidovému soudu. (*Tamtéž*, hlášení KOR v Kladně vyšetřující komisi ÚRO ze 4.4.1946.)

195 *Tamtéž*, hlášení KOR v Liberci vyšetřující komisi ÚRO ze 16.4.1946.

například v hornictví (jak o tom svědčí případ Krajské odborové rady v Kladně). Tuto hypotézu by však ještě bylo třeba verifikovat detailním výzkumem v podnikových archivech příslušných odvětví. Postižené osoby však utrpěly výraznou morální škodu i tehdy, když byly rehabilitovány. Řada obviněných se také během poválečných štvanic nervově zhroutila,¹⁹⁶ někteří dokonce spáchali sebevraždu.¹⁹⁷ Celkově očista přispěla nejen k erozi dosavadních hierarchií v průmyslových závodech, ale rovněž značně oslabil kvalifikační úroveň jejich personálu.

Žaloby podávané na revoluční orgány

V první fázi očisty byly podezřelé osoby mnohdy vykazovány z továren na základě pouhého rozhodnutí pracovních kolektivů, z hodiny na hodinu a bez provedení odpovídajících právních kroků k ukončení pracovních poměrů. Ustavení vyšetřujících komisí pak postupně vedlo ke snaze legalizovat výsledky revolučního procesu. Vyšetřující komise vydávaly doporučení, na jejichž základě závodní rady rozhodovaly o jednotlivých případech. Tato rozhodnutí byla v revoluční atmosféře považována za legální, přestože se autorita závodních rad v tomto směru neopírala o žádný právní podklad. Jakmile však opadla první revoluční vlna a postupně se obnovil právní řád, postižené osoby získaly dostatek sebevědomí a začaly upozorňovat na protiprávnost zrušení svých pracovních poměrů. V řadě případů pak žalovaly závodní rady o nemalé částky odvozené z ušlé mzdy či odepřeného odstupného.

Oprávněnost jejich požadavků plynula v mnoha případech z pouhého faktu, že závodní rada sice rozhodla o jejich propuštění, avšak zapomněla o provedení výpovědi požádat správu podniku, která jediné byla k ukončení pracovního poměru oprávněná. Závodní rady totiž nebyly zaměstnavateli, a proto mohly v podobných záležitostech konat jen zprostředkovaně.¹⁹⁸ Existovala tak početná skupina osob, které měly zapovězený přístup na pracoviště, aniž by jejich smlouvy byly formálně ukončeny.

Problém však nastával též u těch kauz, kde výpověď nevystavila zaměstnanci závodní rada, ale správa podniku. Dosavadní právní řád totiž nepočítal s „nedostatečnou národní kázní“, „asociálním jednáním“ či „nepřekonatelným odporem osazenstva továrny“ jako s možnými důvody okamžitého ukončení pracovního poměru. Výpovědi byly proto zpravidla podávány na základě paragrafů 22 nebo 34 zákona o soukromých zaměstnancích, č. 154/1934 Sb., který takové důvody přímo

196 *Tamtéž*, f. Antonín Zápotocký, k. 3, inv. č. 39, dopis prokuristy Západočeského konzumního družstva Josefa Škabradý Antonínu Zápotockému z 18.6.1945.

197 *Tamtéž*, inv. č. 40, dopis vrchního rady Státních výzkumných ústavů zemědělských v Dejvicích Josefa Karabce Antonínu Zápotockému z 15.7.1945; *SOA v Plzni*, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 167, sign. 327, seznam zaměstnanců Škodových závodů v Plzni vyšetřovaných během poválečné očisty z roku 1946.

198 VOA, f. ÚRO – Předsednictvo, k. 1, inv. č. 2, zápis ze schůze předsednictva ÚRO 7.9.1945.

nezmiňoval.¹⁹⁹ Českomoravské strojírný například argumentovaly ve věci propuštění dílovedoucího Václava Moulíka tím, že „nemohl vykonávat služební povinnosti pro spontánní odpor osazenstva proti jeho spolupráci [s okupanty a] pro jeho dřívější chování, tudíž [pro] jeho soukromou překážku, takže již podle ustanovení §u 22 zákona 154/34 nemá nároku na další plat“. Podobné právní konstrukce byly však minimálně značně problematické,²⁰⁰ takže bylo nanejvýš pravděpodobné, že soudní řízení budou v takových případech poměrně zdoluhavou procedurou s nesnadno odhadnutelným výsledkem.

Podniková rada Českomoravských strojíren například v lednu 1946 evidovala pětadvacet žalob od bývalých vyšších úředníků koncernu.²⁰¹ Někdejší generální ředitel inženýr Karel Juliš přitom žaloval podnik o 197 346 Kčs ušlé mzdy. Důvodem byla skutečnost, že okamžitá výpověď, kterou obdržel v červnu 1945, neobsahovala řádné zdůvodnění. Stálo v ní pouze, že se národní správě podniku nezdá „důvěryhodný“. ²⁰² Některé žaloby dokonce směřovaly přímo proti Ústřední radě odborů, kterou činily zodpovědnou za vydávání směrnic k očistě. V souhrnu tyto žaloby žádaly vyplacení sedmi set padesáti tisíc korun.²⁰³ Nešlo tedy zdaleka o zanedbatelné částky.²⁰⁴

Přibližně od srpna 1945 se proto začaly mezi funkcionáři závodních rad množit hlasy varující před zpochybňováním revoluční očisty prostřednictvím civilních soudních řízení.²⁰⁵ Jediným schůdným řešením se z jejich pohledu začala jevit nová legislativní úprava.²⁰⁶ Předseda Závodní rady Škodových závodů Praha – ústředí Josef Kovařovic problém zhodnotil následovně: „V této souvislosti se dopustila naše závodní rada však dalšího omylu. Domnívala se, že když takovému přísluhovači Němců důrazně řekla: Zmiz a již se u nás neukazuj!, že tím právě rozvázala pracovní poměr. Leč běda! Naš vyhozený kolaborantík se třeba 5 měsíců neozýval – aneb se neozývá dosud – a ejhle, dojde náhle závodní radě dopis advokáta asi tohoto znění: ‘Můj mandant X. Y. byl Vámi v květnu tohoto roku vyzván, aby opustil Váš závod. Do dnešního dne však neobdržel řádnou výpověď, aniž s ním byl důvodně rozvázán pracovní poměr po rozumu §u 34 zákona o soukromých zaměstnancích. Žádáme Vás, abyste k mým rukám poukázali neprávem zadržovaný plat za měsíce květen až říjen, a to do 14 dnů, jinak budu nucen obnos ten vymáhat žalobou.’ Závodní rada se mýlila. Dosud platné právo má své tajuplné předpisy o rozvázání služebního poměru a ty naše závodní rada v revolučním kvasu nedodržela. Zdůrazňuji, že

199 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 160, sign. 183, formuláře výpovědí vystavených jednotlivým zaměstnancům zaměstnaneckým oddělením Škodových závodů v roce 1945.

200 SOA v Praze, f. ČKD národní podnik, k. 28, inv. č. 122, spis dílovedoucího Václava Moulíka.

201 Tamtéž, k. 2, inv. č. 39, zápis ze schůze Podnikové rady ČMS 15.1.1946.

202 Tamtéž, k. 28, inv. č. 122, spis generálního ředitele Českomoravských strojíren ing. Karla Juliše.

203 VOA, f. ÚRO – Sekretariát, k. 1, inv. č. 46, zápis ze schůze prezidia ÚRO 13.12.1945.

204 Viz KLIMENT, Gustav: Zastavit soudy proti závodním radám. In: *Rudé právo* (24.1.1946), s. 2.

205 SOA v Plzni, f. Škodovy závody – Plzeň, k. 167, sign. 321, stížnost Závodní rady Škodových závodů Plzeň adresovaná KOR v Plzni z roku 1945.

206 Tamtéž, f. Škodovy závody – generální ředitelství, k. 1128, inv. č. 6097, noticka pro Josefa Kovařovice z 30.8.1945.

jsem dalek toho, abych jako právník horoval pro bezprávní stav. Právní řád je věc příliš drahocenná, poznali jsme to příliš dobře v letech 1939 až 1945. Avšak přesto myslím, že revoluce, naší vládou i národem chtěná, musí mít též své zvláštní, určité právo. Zákonná, spravedlivá úprava těchto mimořádných poměrů byla nám však slíbena, a tak se snad dočkáme.“²⁰⁷

Na základě podobných podnětů vypracovala sociálněpolitická komise Ústřední rady odborů během září 1945 osnovu zákona, který měl zamezit žalobám proti úpravám pracovních poměrů učiněným během revoluce.²⁰⁸ Návrh stanovil zásadu, že pracovní poměr byl zrušen tím okamžikem, kdy byla dotyčná osoba ze závodu fakticky vykázána, pokud důvodem tohoto zákroku byla národní nespolehlivost, zbabělost v době nesvobody, „asociální jednání“ či jiná okolnost, která způsobila, že po zaměstnancích nebylo možno požadovat, aby s postiženým dále spolupracovali.²⁰⁹

Polemika mezi Ferdinandem Peroutkou a Antonínem Zápotockým

Požadavek Ústřední rady odborů na přijetí takovéto právní normy však vyvolal ostrou společenskou i politickou diskusi, která svým významem výrazně překročila samotný problém poválečné očisty průmyslových závodů. V jejím centru se totiž ocitl obecnější vztah mezi novými revolučními hodnotami a tradičním právním řádem. Kontroverzi zahájila první celostátní konference Revolučního odborového hnutí ve dnech 11. až 13. ledna 1946, která ve své rezoluci vznesla požadavek, aby byly podniknuty legislativní kroky, které by zamezily zpochybňování očistných zákroků v průmyslových závodech prostřednictvím soudů: „Žádáme, aby vláda a parlament učinily bezodkladná opatření, aby pro revoluční činy a národní očistu nemohl být nikdo, ať z jakýchkoli důvodů, stíhán. Zejména je třeba sankcionovat všechna opatření, která byla učiněna po osvobození revolučními závodními radami anebo jimi zřízenými orgány.“²¹⁰

Na požadavek beztrestnosti revolučních přehmatů reagoval velmi ostře Ferdinand Peroutka ve *Svobodných novinách* 27. ledna 1946. „Lidé i za revoluce viděli vedle sebe páchat zlo, někdy velmi hnusné zlo, a nyní slyší, že z nějakého důvodu nesmí být potrestáno, že dokonce na to ani nesmí být pomyšleno, nemají-li vypuknout stávky. Viděli, že byly spáchány křivdy, někdy takové, že nad nimi srdce usedalo. Nyní slyší, že ani křivdy nesmějí být napraveny, nemají-li vypuknout stávky. Viděli, a dokonce i z úředních míst slyšeli, že do revolučního davu se někdy vloudili i lidé nehodní, ale slyší i, že ta ústa, která to připouštějí, zároveň vyhlašují, že nic z toho nesmí být potrestáno, že vše musí být smazáno, nemají-li ještě jednou vypuknout stávky. Slyší, že možná se i děly omyly, ale zároveň slyší, že jsou to zvláštní chráněné

207 *Tamtéž*, KOVAŘOVIC, Josef: O naší závodní radě. In: *Zprávy závodní rady Škodovka – ústředí*, nečíslováno (7.11.1945), s. 1.

208 VOA, f. ÚRO – Předsednictvo, k. 1, inv. č. 2, zápis ze schůze předsednictva ÚRO 7.9.1945.

209 *Tamtéž*, inv. č. 4, zápis ze schůze předsednictva ÚRO 5.10.1945.

210 Za programem vlády. In: *Práce* (15.1.1946), s. 1.

Oslava dokončení výroby první poválečné lokomotivy v ČKD v Praze-Libni 28. února 1946 (SOA v Praze, f. ČKD – Sběrka fotografií, k. 50)

omyly, které nesmějí být napravovány. (...) Toto je trápí a mate, ne socializace, ne pravomoc národních výborů, netouží po majetku, nýbrž po morální rovnováze. (...) Stačí snad, bude-li působit dosti lidí, kteří mají odvahu říci (a najdou-li již odvahu, kteří najdou i místo, kde to říci), že i při nejtvrdším právu národním a revolučním je třeba si počínat spravedlivě a zachovávat starou zásadu, jejíž zrušení nebylo vyhlášeno, že nevinní nemají trpět a viníci nemají trestu uniknout, i když to působí administrativní potíže, jež bývají spojeny s rozlišováním.²¹¹

Do polemiky zasáhl také národněsocialistický tisk, zejména týdeník *Svobodný zítřek*, který požadoval dodržování tradičních principů právního řádu. Neodsuzoval přitom revoluci jako takovou a uznával, že každá revoluce musí být už ze své podstaty jevem do značné míry nezákonným, trval však na ukončení dosavadního bezprávného stavu a obnovení právního řádu.²¹² Odvolával se přitom dokonce na předešlé snahy vrcholných představitelů Ústřední rady odborů, v čele s jejím předsedou Antonínem Zápotockým, odstraňovat přehmaty průmyslové očisty

211 PEROUTKA, Ferdinand: „Nesrozumitelný dnešek“. In: *Svobodné noviny* (27.1.1946), s. 1. Otištěno také in: TÝŽ: *O věcech obecných*, sv. 2: *Výbor z politické publicistiky*. Ed. Daniel Bohdan. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1991, s. 537–540.

212 STRÁNSKÝ, Jaroslav: O revoluci a právu. In: *Svobodný zítřek*, roč. 2, č. 5 (31.1.1946), s. 1.

prostřednictvím revize prováděné krajskými odborovými radami. Očista se podle tvrzení hlavního politického časopisu národních socialistů vymkla kontrole, dokonce i v rámci Revolučního odborového hnutí.²¹³ Týdeník v tomto směru poukazoval zejména na skutečnost, že očištné zákroky porušovaly mnohdy směrnice samotné Ústřední rady odborů, byť krajské odborové rady mnoho takových kauz napravily.²¹⁴ Národní socialisté tedy vlastně požadovali pokračovat standardními nástroji justice v revizi očisty, započaté již dříve odborovým hnutím, v praxi ale nikdy nedokončené.

Celá kontroverze byla však zároveň součástí širší diskuse o retribuci a jejích kriteriích, kterou vyvolalo zahájení činnosti Národního soudu 15. ledna 1946.²¹⁵ Z retribuce se pomalu stávalo klíčové téma pro následující předvolební kampaň. Proto také na kritiku *Svobodných novin* a *Svobodného zítřka* odpovídal odborový deník *Práce* protiútokem. Hlavní body stanoviska odborů zde představil Antonín Zápotocký v článku „Správná revoluce“ z 3. února 1946. Odhlédl přitom od svých předešlých snah z července 1945, kdy pomáhal očištnou vlnu tlumit a prosazovat do ní elementární právní principy. Naopak se vymezil vůči požadavkům, aby dosažené výsledky očisty byly revidovány prostřednictvím justice: „Zde jsme u základní otázky: Co je morální a o jakou morálku se jedná? Každá doba má svoji morálku. Má svoji morálku válka, svoji morálku má mír a i revoluce má svoji morálku. (...) Zde jde nejen o reformy sociální, ale i o reformy duchovní. Odstranit hospodářskou nadvládu silných kapitalistických jedinců i jejich duchovní morálku, kterou společnosti naočkovali.“ Peroutka nyní podle Zápotockého poučuje o morálce, přestože za první republiky nečinně přihlížel tomu, jak byli komunističtí dělníci vyhazováni z práce a vězněni z politických důvodů. To se mu prý tehdy zdálo morální. Zápotocký zároveň vyjádřil svou nedůvěru v nezávislé rozhodování dnešních profesionálních soudců: „Řeknu to docela otevřeně: My dnes daleko více věříme ve spravedlnost závodních rad než ve spravedlnost mnohých soudců.“²¹⁶ Pozice předsedy ÚRO z února 1946 byla přitom pouze zdánlivě v rozporu s jeho projevem v červenci 1945.²¹⁷ Nestavěl se totiž proti revizi očištného procesu jako takové, ale proti tomu, aby tuto revizi prováděly orgány justice a aby tak činily podle předrevolučních morálních měřítek.

Právě třídní aspekt očisty totiž odbory nepovažovaly za exces, ale za samotný základ revoluce. Výmluvně tento postoj shrnula Krajská odborová rada v Plzni v hodnocení své činnosti za uplynulé období: „V podnicích máme opět klid a pořádek a mnohému obviněnému bylo opravdu třeba poučení, že i dělník je člověk, který má právo na život, a že jeho práce je stejně důležitá jako práce na místě odpovědnějším. I v tom tkví klad těchto soudů.“²¹⁸

213 GREGOR, Richard: O revoluční justici. In: *Tamtéž*, č. 6 (7.2.1946), s. 3.

214 TÝŽ: Nedorozumění okolo resoluce. In: *Tamtéž*, č. 11 (14.3.1946), s. 2.

215 Národní soud zahájil. In: *Tamtéž*, č. 3 (17.1.1946), s. 8.

216 ZÁPOTOCKÝ, Antonín: Správná revoluce. In: *Práce* (3.2.1946), s. 1.

217 TÝŽ: Odboj nehledá odůvodnění v paragrafech (viz pozn. 154).

218 VOA, f. ÚRO – Organizační oddělení, k. 11, inv. č. 78, zpráva z konference KOR v Plzni v roce 1946.

Resort spravedlnosti nakonec respektoval požadavek odborářů a civilní soudy začaly odročovat žaloby proti závodním radám a vyčkávat přijetí definitivní právní úpravy celé záležitosti.²¹⁹

Poslanecká sněmovna nakonec zákon schválila, stalo se tak však až 16. května 1946, zároveň s legislativním zakotvením celého odborového hnutí a nedlouho po obecnější legalizaci revolučního protiprávního jednání.²²⁰ Zákon č. 143/1946 Sb., o úpravě pracovních poměrů dotčených důsledky národní revoluce, učinil většinu žalob proti vyhazovům ze zaměstnání bezpředmětnými. Na jeho základě byly zpětně legalizovány zejména ty změny pracovních poměrů, které vznikly za revoluce s ohledem na důvodné podezření ze spáchání trestného činu podle dekretu z 19. června 1945 č. 16 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. Vedle podezření z kolaborace se však zákon vztahoval i na případy takzvaného asociálního jednání. Stanovil totiž ve svém prvním paragrafu, že pokud zaměstnanec „před 31. prosincem 1945 vzbudil jiným jednáním nebo chováním proti sobě tak vážný a odůvodněný odpor, že nebylo lze spravedlivě požadovat na ostatních zaměstnancích, aby s ním dále spolupracovali, hledí se na pracovní poměr, jako by byl dnem faktického skončení po právu zrušen, a to i když podle pracovní smlouvy mohl být zrušen jen za zvláštních podmínek nebo po zvláštním řízení“.²²¹ Civilní řízení vzešlá z očištných zákroků závodních rad poté soudy zastavovaly.²²² Ukončování pracovních poměrů veřejných zaměstnanců a Němců řešily samostatné právní úpravy.²²³

Závěrem

Očista průmyslových závodů od kolaborantů a takzvaných asociálních živlů v roce 1945 byla procesem, během něž se v praxi na jednotlivých pracovištích vyjednávala podoba nového revolučního hodnotového systému a na něm založených kritérií viny. Své uplatnění v něm našel vyhrocený nacionalismus, sociální rovnostářství (přerůstající až v třídní antagonismus) a posléze i budovatelský produktivismus. Do očištného procesu byly inkorporovány různorodé konflikty zaměstnanců z doby okupace, zejména spory mezi podřízenými a nadřízenými.

219 Opatření revolučních závodních rad budou sankcionována. In: *Práce* (16.1.1946), s. 1.

220 Zákon č. 144 Sb., ze dne 16. května 1946, o jednotné odborové organizaci; Zákon č. 115 Sb., ze dne 8. května 1946, o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků.

221 *Zákony pro lidi.cz* [online]. *Sbírka zákonů ČR*. Zákon č. 143/1946 Sb. Zákon o úpravě pracovních poměrů dotčených důsledky národní revoluce. © AION CS, s.r.o. 2010–2017 [cit. 2017-05-09]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1946-143>.

222 *SOA v Praze*, f. ČKD národní podnik, k. 28, inv. č. 122, spisy generálního ředitele Českomoravských strojů ing. Karla Juliše a dílovedoucího Václava Moulíka.

223 Dekret prezidenta republiky č. 105 Sb., ze dne 4. října 1945, o očištných komisích pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců; Zákon č. 83 Sb., z 11. dubna 1946, o pracovních (učebních) poměrech Němců, Maďarů, zrádců a jejich pomahačů.

Z toho důvodu byli z továren odstraňováni převážně ředitelé, vedoucí úředníci, personalisté, úkoláři, dílovedoucí a příslušníci ostrahy závodu. Hlavním výsledkem květnové revoluce v průmyslu tak bylo zhroucení předešlých hierarchií a oslabení odborných kompetencí. Artikulování viny jedněch přitom fungovalo v psychologické a symbolické rovině jako očištění ostatních, zejména dělníků a řadových úředníků. Ti se totiž na provozu nacistické výroby rovněž podíleli a mnohdy z ní i osobně těžili, jejich formy viny byly však přesto během očisty zcela opomenuty.

Vlastní procedura očisty vycházela v původní podobě z živelných akcí zaměstnanců jednotlivých dílen a kanceláří. Následně pak v druhé polovině května začaly v továrnách vznikat stabilnější struktury závodních rad včetně jejich specializovaných očištných orgánů – vyšetřujících komisí. Tyto komise se snažily probíhající očištný proces regulovat, formalizovat a sjednotit. Zpočátku ovšem operovaly bez přesnějších instrukcí od vlády či vedení odborového hnutí. Každý podnik proto postupoval podle svých vlastních možností a docházelo k pokusům o spontánní oborovou i regionální kooperaci.

Na počátku července 1945 Ústřední rada odborů vstoupila do tohoto procesu a ustavila síť odvolacích senátů při krajských odborových radách, které měly za úkol přešetřit sporné případy. Zároveň přední funkcionáři odborů v čele s Antonínem Zápotockým zahájili kampaň za revizi a urychlené dokončení podnikové očisty. Postavili se za návrat „nepostradatelných“ odborníků na jejich původní pracovní pozice a za nápravu zjištěných pochybení. Motivace k tomuto kroku byla především ekonomická. K opětovnému spuštění výroby bylo totiž potřeba obnovit pracovní morálku, poškozenou během revoluce, a otřesenou autoritu vedoucích pracovníků musely podpořit revoluční orgány. Proces stíhání takzvaných asociálních živlů tak byl přehodnocen a ukončen především proto, aby se mohla znovu „roztočit kola“ výroby. Vedlejší důvod revize podnikové očisty ze strany Ústřední rady odborů pak spočíval v tom, že dokumentace vyšetřujících komisí nebyla dostatečně kvalitní, aby obstála u soudů. Proto bylo nezbytné ji precizovat a vyloučit evidentní excesy.

Očištný proces v průmyslových závodech nebyl v obecné rovině machinací komunistické strany, byť v jednotlivých případech k politickému zneužití vyšetřujících komisí docházelo. Z podstaty politický byl pouze v tom smyslu, že programově postihoval osoby, které nesympatizovaly s „lidovědemokratickým“ režimem třetí republiky. Očista tedy nebyla důsledkem politické diferenciaci uvnitř Národní fronty, ale právě naopak – tuto diferenciaci později sama vyvolávala, když se stala předmětem politických sporů. Očista také otevírala prostor pro obsazení rozhodujících pozic v průmyslu všem politickým subjektům Národní fronty, komunisté však této příležitosti dokázali využít relativně nejvíce.

Kritéria viny aplikovaná při podnikové očiště vycházela z principů nově utvářené revoluční morálky. Tento hodnotový systém však nekorespondoval s předrevoluční představou právního řádu, na němž byla zprvu postavena retribuční legislativa. Dekret prezidenta republiky č. 16 Sb., přijatý v červnu 1945, vznikl již za války v londýnském exilu a nepostihoval drtivou většinu deliktů stíhaných podnikovou očiště. Proto vláda posléze v říjnu 1945 na nátlak odborů rozšířila škálu právně definovaných provinění, a to prostřednictvím takzvaného malého retribučního

dekretu, č. 138/1945 Sb. Prováděcí směrnice k tomuto dekretu přitom do značné míry vycházely ze zkušeností předchozí očistné akce v průmyslu. Vedle trestných činů zahrnutých v jedné či druhé retribuční normě však nadále zůstávala právně neošetřena podstatná část lehčích provinění, která dříve vyšetřující komise na závodech trestaly ukončením či změnou pracovního poměru. V květnu 1946 byl proto přijat zákon č. 143/1946 Sb., jehož osnovu vypracovalo vedení odborů a který zpětně legalizoval retribuční tresty ukládané po podnikové linii.

Očista průmyslových závodů od takzvaných asociálních živlů tedy nebyla mocenským spiknutím ani excesem retribuce. Měla naopak podobu spontánního normotvorného procesu, během něžž se vytvářel svébytný hodnotový systém revoluce rozšířený v továrním prostředí. Kritéria viny produkovaná tímto systémem byla v rozporu s předrevolučním právním řádem a vedle národních hledisek zahrnovala rovněž stanoviska třídní. Později byla prostřednictvím odborového hnutí a komunistické strany přinejmenším zčásti inkorporována do retribuční legislativy. Došlo tak k zafixování dosažených výsledků revoluce i jejího legitimizačního pojetí.

Studie vznikla v rámci projektu Grantové agentury České republiky GA13-10279S „Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948“.